

NAZMU'L-^oULÛM*

Bayram ÖZFIRAT**

ÖZET

Nazmu'l-^oUlûm adlı mesnevîde, çeşitli ilimler hakkında bilgi verildikten sonra bu ilimlerin öğrenilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Mesnevî, arûz vezninin “Mefâ^o ilün Mefâ^o ilün Fa^o ulün” kalıbıyla yazılmış olup 1098/1687 yılında Tokat'ta telif edilmiştir. Mesnevî toplam 422 beyittir. Araştırmalarımız neticesinde yirmi iki nüshasını tespit ettiğimiz mesnevîde çeşitli ilimler hakkında bilgi verilmiştir. *Nazmu'l-^oUlûm* bu yönüyle manzûm bir nasihatnâme olup öğrenilmesinin öğütlediği ilimlerin bazıları şunlardır: 1. İlm-i Tecvîd, 2. İlm-i Kelâm, 3. İlm-i Fıkıh, 4. İlm-i Tasavvuf ve Ahlâk, 5. İlm-i Hadîs, 6. İlm-i Tefsîr, 7. İlm-i Tıp, 8. İlm-i Lugat, 9. İlm-i Nahv ve Sarf, 10. İlm-i Mantık, 11. İlm-i Edeb, 12. İlm-i Usûl-i Fıkıh, 13. İlm-i Meânî, 14. İlm-i Hesâb, 15. İlm-i Hendese, 17. İlm-i Kimyâ, 18. İlm-i Arûz, 19. İlm-i Eş'âr. Mesnevîde kullanılan kelimeler incelendiğinde Arapça ve Farsça kelimelerin çokluğu dikkat çekmektedir. Bu kelimelerin çokluğunun nedenini, devrin şartlarında, müellifin Arapça ve Farsçaya hâkimiyetinde ve mesnevînin dinî bir karakter göstermesinde aramak gerekir. Ama eserin bu özelliği onun akıcılığında bir şey kaybettirmemiştir. Mesnevîde, bolca söz sanatlarına ve tasvirlerle yer verilmiş, gereksiz ifadelerden kaçınılmaya çalışılmıştır. Mesnevînin müellifi İshâk Efendi, arûz veznine ve dile hâkim bir şâirdir. *Nazmu'l-^oUlûm*'de şâirin neredeyse vezin kusuruna düşmeden dili rahatlıkla kullanması dikkat çekicidir. Bu özellik İshâk Efendi'nin şâirlik gücüne, çok sayıda şiir yazmasına ve yaşadığı dönem olan on yedinci yüzyıla değin Türkçe anlatımdaki gelişmeye de bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: Mesnevî, Nazım, ulûm, *Nazmu'l-^oUlûm*, Tokatlı İshâk Efendi, Zencani, Boyun Baba, Tokat, nasihatname

NAZMU'L-^oULÛM

ABSTRACT

As manuscript works, which constitute some indispensable treasure with respect to history of our literature, come back into light, our knowledge on religious literary genres, as well as other, no doubt increases. Such works added to literature thanks to efforts by researchers give us the opportunity of close acquaintance with religious works that are considered as the most significant and the most prolific products of Divan Poetry, and of more accurate interpretations

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Öğrenci- Doktora, Marmara Üniversitesi, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, El-mek: bayramozfirat@gmail.com

regarding the genre of such works. Apart from works such as aqâid, fiqh and catechism (ilm-i hal) in verse, siyer (life of Muhammad) in verse, exegeses (tafsir) and hadithes in verse that are generally written in poetic structure for these disciplines, there are also some poetic pieces about a subdivision or important question of abovementioned Islamic sciences. Faraiz, Hegira of Muhammad, miraj-name, rules of hajj, miracles of Prophet, all in verse, can be mentioned among such examples. In the wake of our researches, we found out that these catechisms in verse constitute a notable part of our religious literature. Tokatlı İshâk Efendi was an important poet and writer who lived in 17 th century. Biographic sources does not mention him alot. The poetry in rhymed couplets, *Nazmu'l-'Ulûm*, which we are working on shows us how important poet he is. At his *Nazmu'l-'Ulûm* İshâk Efendi gives information about different sciences and wants them to learn. Because of these properties *Nazmu'l-'Ulûm* is a written verse advice. *Nazmu'l-'Ulûm* have got strong rhymes. That is possible to say poetry in rhymed couplets have fascinating expressions rather than bare tellings. So many telling arts and descriptions were given place in that book.

Key Words: Rhymed couplets, nazım, ulûm, *Nazmu'l-'Ulûm* Tokatlı İshâk Efendi, Zencani, Boyun Baba, verse advice

Giriş

Nazmu'l-'Ulûm adlı mesnevînin müellifi Tokatlı İshâk Efendi, 17. yüzyılın tanınmış önemli âlim şairlerindedir. İshâk Efendi, İskenderiye ve Kahire'de din eğitime başlamış, burada dönemin ünlü din âlimlerinden icazet aldıktan sonra, bir din âlimi olarak Tokat'a dönmüştür. Başta *Nazmu'l-Leâlî* ve *Nazmu'l-'Ulûm* adlı mesnevîleri, devrin âlimleri arasında çok beğenilmiş ve elden ele dolaşmıştır. Bazı eserleri Arapça şerh etmesi¹, yazdığı manzum eserlerde Arapça beyitlerin görülmesi² ayrıca eserlerinde Farsça beyitlerin bulunması³ onun her iki dile de vakıf olduğunu göstermektedir.

Tokat şehri XVII. yüzyılda, geçmişinden de aktarılagelen birikimi ile bir kültür ve ilim merkezi durumundadır. İshâk Efendi, Tokat'ı kendisine yerleşim yeri olarak seçmesinde, şehrin bu durumunun etkili olduğu söylenebilir⁴.

İshâk Efendi, ilim ve fikir adamı olduğu kadar, ince ruhlu bir şâirdir⁵. İshâk Efendi, elde mevcut 12 eserin 3'ünü manzum olarak yazmıştır. Muhteva bakımından ilmî olan bu kitapların manzum yazılışları hiç de kolay olmayan bir durumdur. Özellikle aruz vezniyle yazması, vezinde az hata yapması, onun şâirlik derecesini göstermektedir.

İshâk Efendi'nin incelediğimiz *Nazmu'l-'Ulûm* mesnevîsi, manzum bir nasihatnâme hüviyetindedir. Ama eserde, eserin türü hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Eserin Konya

¹ *Şerh-i Mukaddimeti's-Salât*, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi 260/1, *Metâlibü'l-Musallî*, Milli Kütüphane 60 Zile 30/1; *Şerhü'l-Mu'ammayat fî Esmâ'î'in-Nebî*, Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 2992/3, *Zahâ'irü'l-Ahire*, Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 8112.

² *Nazmu'l-'Ulûm*, 1, 16, 48, 79, 84, 101, 120, 121..., *Nazmu'l-Leâlî* 201, 244..., *Manzume-i Keydânî*, 96.

³ *Nazmu'l-'Ulûm* 318, 319, 320...

⁴ Seyfullah Korkmaz, "Tokatlı Şâir Rızâ İshâk B. Hasan'ın Bir Mersiyesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* sayı 12, 2002, 185–202.

⁵ Rasim Deniz, "İshâk Bin Hasan Tokatî", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, 2–6 Temmuz 1986, Ankara 1987, 603–612.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

mutasarrıfa ait nüshasında “Nasihât-nâme-i İbnü'l-meşhûr” adında bir başlık bulunmakta ve İshâk Efendi bu bölümde oğlu Fazlullah’a nasihat etmektedir.

Gel ey bād-ı şabā şāhib fezā° il
Selāmın eyle Fazlu'llāha vāşıl

İdüp taḥşîl-i ° ilm ey nūr-ı dīdem
Şalāt-ı ḥamseden ayrılma bir dem

Muḳārin eyle sen ° ilm-i şalāḥa
İki ° ālemde bā'ışdür felāḥa (75-76-77)

İyi fehm eyle dersün eyle ezber
Mükerrer it mükerrer it mükerrer (80)

Ayrıca *Nazmu'l-'Ulûm*'da çeşitli ilimler hakkında bilgi verildikten sonra bunların öğrenilmesi gerektiği öğütlenmiştir. Mesnevîde hakkında bilgilerin verildiği ve öğrenilmesinin öğütlediği ilimlerin bazıları şunlardır: 1. İlm-i Tecvîd, 2. İlm-i Kelâm, 3. İlm-i Fıkıh, 4. İlm-i Tasavvuf ve Ahlâk, 5. İlm-i Hadis, 6. İlm-i Tefsîr, 7. İlm-i Tıp, 8. İlm-i Lugat, 9. İlm-i Nahv ve Sarf, 10. İlm-i Mantık, 11. İlm-i Edeb, 12. İlm-i Usûl-i Fıkıh, 13. İlm-i Meâni, 14. İlm-i Hesâb, 15. İlm-i Hendese, 17. İlm-i Kimyâ, 18. İlm-i Aruz, 19. İlm-i Eş'ar.

İshâk Efendi, mesnevînin “Sebeb-i Te°lif Hazâ'r-Risâletü'l-Müsemmat Bi-Nazmı'l-'Ulûm” kısmında Arapça bir risâle yazmayı düşündüğünü, ancak sonradan bu fikrinden vazgeçip, Türkçe olan bu *Nazmu'l-'Ulûm* adlı mesnevîyi yazdığını ifade ediyor:

Müheyyâ eylemişdüm bir ° ucâle
Terākîb-i ° Arab üzre risâle

Muraşşâ° la° l [u] yâḳût u dülerden
Eḥādîş-i kitâb-ı mu° teberden

İdüp her ° ilm ḥālinden tekellüm
Ne keyfiyetde ta° lîm ü te° allüm (70-71-72-73)

Ayrıca mesnevîde, ilimlerin önemini anlatmayı arzuladığını, bu arzusunu Cenâb-ı Hakk'ın kendisine nasip ettiğini belitiyor:

Müyesser eyledi ol Rabbüm Allāh
Ḥayālümde ḥiṭâb itdüm seher-gāh (74)

İshâk Efendi, mesnevîsinin “Merşiye vü Ta°ziye” bölümünde 1687 tarihinde Tokat'ta ve dünyanın birçok yerinde vuku bulan Veba hastalığına işaret ederek:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Benüm Nazmu'l-[°]Ulûm adlu risâlem

Tamâm olmışdı bu tuhf[°]e ucâlem (387)

eserini tamamladığı tarihi belirtiyor. Sözü edilen taunda ölü sayısının çokluğunu:

Toğat halkı idi tã[°] üna mazhar

Bir eksik guşşadan târîh-i eşher

Şadâyı her mağalde gūna gūna

Gelür “innā ileyhi râci[°] ün”a (389–390)

beyitleriyle belirtiyor. Yine bu tarihte çok sevdiği, ilim öğrettiği oğlu Fazlullah'ı da aynı hastalıktan kaybettiğini belirtiyor. Bunu Erenler Dağı dediği, bugünkü Tokat'taki Erenler Mezarlığı'na defnettiğini de şu beyitlerle dile getiriyor:

Erenler tağına medfün kıldum

Derūna tãğını mağrūn kıldum

Hayā vü hayı beyinde hayâtı

Mâh-ı zî'l-hiccede rüz-ı memâtı

Vücūh ile şehâdet oldı hâşıl

Didüm târîhini “cennâte dâhil” (399-400-401)

Oğlu Fazlullah için “cennâte dâhil” tarihini düşürmektedir ki bu da H. 1099 M. 1687 eder.

Mesnevînin Düzenleniş Şekli ve Konusu

Nazmu'l-°Ulûm klasik mesnevî tertibine göre düzenlenmiş olup eser genel olarak giriş, konun işlendiği bölüm ve bitiş olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır.

422 beyitten oluşan eserin ilk 80 beyti giriş bölümüdür. Eserin nüshalarında başlıktan sonra İslâmî geleneğe uygun olarak “besmele” yer alır. Besmele metne dâhil edilmemiştir. Türk ve İran edebiyatındaki mesnevîlerde, mesnevîlerin ilk beytinin genellikle Arapça veya Farsça bir beyitle başlaması gelenektir. İshâk Efendi'de bu geleneğe uyarak mesnevîsine Arapça bir beyitle başlamıştır. Herhangi bir alt başlık verilmeden ilk 15 beyit “tevhid” mahiyetindedir. Hz. Peygamber, Dört Halife ve Hz. Hasan ve Hüseyin'in mehdini içeren “Der Beyân-i Na[°]t-ı Seyyidü'l-Mürselîn ü Zikr-i Âl ü Aşhâb-ı Güzîn Rağıya'llāhu °Anhum” İmâm-ı Hanîfe ve öğrencilerinin övüldüğü bölüm “Medh-i İmâm A[°]zam Ebū Hanîfe vü Medh-i Tilâmîze Rağimehumu'llāhi Te[°]âlâ”, ünlü âlim Mehmet Vâni'nin övüldüğü bölüm “Medh-i Üstazü'l-Vânî El-°Âlimü'r-Rabbânî Sellemehu'l-Melikü's-Şamadânî”, Sultan Mehmet ve Sultan İbrahim'in övüldüğü bölüm “Medhu Sultân Muğammed Hân Bin Sultân İbrâhîm Hân Ebbeda'llāhu Saltanatahu” tarzındaki başlıklar altında giriş bölümü tamamlanır. Şâir sebab-i te'lif kısmını “Sebeb-i Te[°]lif Haza'r-Risâletü'l-Müsemmat Bi-Nazmı'l-°Ulûm” başlığı altında işlemiş, mesnevîsini kaleme almasındaki sebepleri açıklamıştır. *Nazmu'l-°Ulûm* öğüt amaçlı bir nasihat-nâme olduğu için herhangi bir devlet adamına sunulmamıştır.

Daha sonra asıl konunun işlendiği kısım 20 bölüm halinde düzenlenmiştir. 70-386. beyitler arasındaki bu bölüm 317 beyitten oluşur. Her bölüm ayrı ayrı başlıklar altında verilmiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Mesnevî, 387-422. beyitler arasında “Mersiye vü Ta° ziye” adı atlındaki mersiye ile sona ermektedir.

Mesnevîdeki başlıklar ve beyit numaraları aşağıda verilmiştir:

	(Besmele)
1-15	(Tevhid)
16-43	Der Beyân-i Na° t-ı Seyyidü'l-Mürselîn ü Zikr-i Âl ü Aşşâb-ı Güzîn Rağıya'llâhu ° Anhum
44-47	Medh-i İmâm A° zam Ebû Hanîfe vü Medh-i Tilâmîze Raḥimehumu'llâhi Te° alâ
48-53	Medh-i Üstazü'l-Vânî El-° Âlimü'r-Rabbânî Sellemehu'l-Melikü's-Şamadânî
54-69	Medhu Sultân Muhammed Hân Bin Sultân İbrâhîm Hân Ebbeda'llâhu Salṭanatahu
70-74	Sebeb-i Te° lif Hazâ'r-Risâletü'l-Müsemmat Bi-Nazmı'l-° Ulûm
75-80	Naşîhat-nâme-i İbnü'l-Meşhûr
81-88	Der Beyân-ı ° İlmü't-Tevcîd
89-100	Der Beyân-ı Ta° lîm-i ° İlm-i Kelâm
101-121	Der Beyân-ı ° İlmü'l-Fıkh
122-179	Der Beyân-ı ° İlmü't-Taşavvuf ve'l-Ahlâk
180-194	Der Beyân-ı ° İlm-i Eḥādîş-i Resûlü'llâh Şalla'llâhu ° Aleyhi ve's-Sellem
195-205	Der Beyân-ı ° İlmü't-Tefsîr
206-211	Der Beyân-ı ° İlmü't-Ṭıbb
212-218	Der Beyân-ı ° İlmü'l-Lügat ve't-Tevârîḥ
219-224	Der Beyân-ı ° İlmü's-Şarf ve'n-Naḥv
225-256	Der Beyân-ı ° İlmü'l-Mantık
257-259	Der Beyân-ı ° İlmü'l-Âdâb
260-266	Der Beyân-ı ° İlm-i Uşûlü'l-Fıkh
267-272	Der Beyân-ı ° İlmü'l-Ma° ânî
273-283	Der Beyân-ı ° İlm-i Ḥesâb
284-289	Der Beyân-ı ° İlmü'l-Hendese
290-300	Der Beyân-ı ° İlmü'l-Ḥikmete'l-İlâhiyyatı ve't-Ṭabî° iyye
301-345	Beyân-ı ° İlmü'l-Hey° ete ve'l-Uşurlâb ve'l-Kimyâ ve'z-Zic ve'r-Reml ü Mâyinasiye vü ° İlmî's-Siḥr
346-353	Beyân-ı ° İlmü'l-° Arûzü'l-Kâfiyye ve'l-Mu° ammâ vü ° İlmü'l-Ḥaṭ u Ḳarzı'l-Şi° r u ° İlmü'l-İnşâ
354-365	Tetimme
366-369	Der Beyân-ı Ḥâlu'l-va° z ve't-Tedris
370-386	Der Beyân-ı Ḥâlü'l-Ḳazâ

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

387–422 Mersiyeye vü Ta° ziye

Mesnevîde Yer Alan Bölümlerin Konusu

Nazmu'l-° Ulûm'da asıl konunun anlatıldığı kısım yirmi bölümden oluşmaktadır. Mesnevînin her bir bölümün konusu ve özeti aşağıda verilmiştir.

1. Der Beyân-ı ° İlmü't-Tecvîd

81–88. beyitler arası tecvîd ilmi öğrenmenin faziletleri bahsine ayrılmıştır. Tecvîd ilmini öğrenmek farz-ı ayındır. Kur'an bu ilim sayesinde iyi ve doğru okunabilir. Bu ilmi öğrendikten sonra Kur'an ezberlemeye geçilmelidir. Bu da farz-ı kifâyedir.

2. Der Beyân-ı Ta° lîm-i ° İlm-i Kelâm

89–100. beyitler arası kelâm ilmini öğrenmenin faziletleri bahsine ayrılmıştır. Bu ilmi öğrenmek ehl-i sünnet itikadına göre farz-ı ayındır. İmam-ı Azam *Fıkh-ı Ekber* adlı kitabında bu ilim hakkında gerekli her bilgiyi vermiştir. Buradan bu ilmi öğrenmek gerekir.

3. Der Beyân-ı ° İlmü'l-Fıkh

101–121. beyitler arası fıkıh ilmi öğrenmenin gerekliliği bahsine ayrılmıştır. Bu ilmi öğrenmek farz-ı ayın değildir. Bu ilmi İslâm dininin kurallarını, özelliklerini anlattığı için öğrenmek gereklidir. Fıkıh ilmini yeteri kadar öğrenmek ise farz-ı kifâyedir. Bu ilimle ilgili birçok kitap yazılmıştır. Bu kitaplarda fıkıhla ilgili fetvalar bulunmaktadır. Bunlardan Hasan oğlu Muhammed fıkıh ilminde iki yüz bin meseleyi hafızasına almıştır. Bunun gibi Kudurî, Kuhustânî ve Keydânî gibi âlimler bu ilmin önde gelen isimleridir.

4. Der Beyân-ı ° İlmü't-Taşavvuf ve'l-Ahlâk

122–179. beyitler arası tasavvuf ilmi öğrenmenin faziletleri bahsine ayrılmıştır. Tasavvuf öğrenmek vaciptir. Tasavvuf hak yoldan çıkmadan, her yerde Cenab-ı Hakk'ı aramaktır. Cenab-ı Hakk'a durmadan tevekkül ederek onun rızasını kazanmaya çalışmalıyız. Bu da ancak tasavvuf yoluyla olur. Cenab-ı Hakk'a kulluğumuzu göstermenin en önemli yolu tasavvuftan geçer. Bu nedenle büyük âlimlerin hemen hepsi tasavvuf ilmine hâkimdir. Ama bu ilimle uğraşan öyleleri var ki; kendini Cenab-ı Hakk'a adamış gibi görünmekte, ama riya ve gösteriş içinde yüzmektedir. Cenab-ı Hak insanları böylelerinden korusun. İnsan, ancak doğru yolu Hz. Peygamber'e uymakla bulur. Tasavvuf huşu içinde sabır göstermek, dünyanın nimetlerinden uzaklaşmaktır. Tasavvuf Hz. Peygamber'in sıfatlarından olup Cenab-ı Hakk'ın ahlâkıyla ahlâklanmaktır. Bu söz ise bize Hz. Hasan ve Hüseyin'den rivayettir. Bazı âlimler ise tasavvuf için dünya lezzetinden uzaklaşma demişlerdir. İnsanı hakikate ulaştıracak yolların başında tasavvuf gelir.

5. Der Beyân-ı ° İlm-i Eḥādîs-i Resûlu'llâh Şalla'llâhu ° Aleyhi ve's-Sellem

180–194. beyitler arası hadis ilmi öğrenmenin faziletleri bahsine ayrılmıştır. Hadis ilmini öğrenmek farz-ı kifâyedir. Hadis ilmiyle meşgul olan iki âlemde de kazançlı çıkar. Mertebelerin en güzeli hadis ezberlemektir. Hz. Peygamber bir hadislerinde "Bana tebliğ ederek yardım ediniz." buyurmaktadır. Bu nedenle tebliğ hadislerle olur. *Ebu Davut*, *Tirmizi*, *Müslim* ve *Buhari* önemli hadis kitaplarıdır. Bu ilimden bir parça insanda bulunsa Cenab-ı Hak mutlaka bu ilmi öğrenen insana öğrendiğinin ecrini verecektir.

6. Der Beyân-ı ° İlmü't-Tefsîr

195–205. beyitler arası tefsîr ilmi öğrenmenin faziletleri bahsine ayrılmıştır. Tefsîr ilmi öğrenmek farz-ı kifâyedir. İlimlerin en üstünlerindedir. Çünkü bu ilim Cenab-ı Hakk'ın kitabının daha iyi anlaşılmasını sağlar. Bu ilmin Cenab-ı Hak katında derecesi büyüktür. Bu nedenle bu ilimden geri kalmak hatadır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

7. Der Beyân-ı ° İlmü't-Ṭıbb

206–211. beyitler arası tıp ilminin faziletleri bahsine ayrılmıştır. Tıp ilmi öğrenmeye İmam-ı Gazâlî farz-ı kifâyedir, demiş. Bu ilmin başı Nebî'lerdir. Mevlânâ Celâlettin Rûmî'de *Mesnevî* sinde bu ilmin önemi üzerinde durmuştur.

8. Der Beyân-ı ° İlmü'l-Lügat ve't-Tevârîḥ

212–218. beyitler arası lügat ve tarih ilmini üzerinde durmanın faziletleri bahsine ayrılmıştır. İlim yolunda lügat bilgisi çok önemlidir. Lügat bilgisinden uzak olan insan, ilim diyarından uzaklaşmış demektir. Her asırla ilgili gerekli bilgiye sahip olmak isteyen bir insan tarih ve siyer öğrenmelidir. Kimin elinde bir kamus varsa, o kamusta bildiği kelimeler kadar kültürü var demektir. Bu sebeple lügat ve tarih bilgisini çok iyi öğrenmemiz gereklidir.

9. Der Beyân-ı ° İlmü'ş-Şarf ve'n-Nahv

219–224. beyitler arası dilin kurallarını öğrenmenin faziletleri bahsine ayrılmıştır. Dilin kurallarını öğrenmek farz-ı kifâyedir. Bu ilmi iyi öğrenmek gereklidir. Bu ilmi cahil insanlar öğrenmeye kalkarsa, Hz. Peygamber'in "Kim benim hakkında yalan söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın." sözüne muhatap olabiliriz. Çünkü cahil insanlar bilgileri yanlış yorumlar. Bunun için sarf (gramer bilgisi) ve nahiv (söz dizini) ilmini öğrenmek için çok çaba göstermeliyiz.

10. Der Beyân-ı ° İlmü'l-Mantıḳ

225–256. beyitler arası mantık ilmini öğrenmenin faziletleri bahsine ayrılmıştır. Bu ilmin kurallarını İbn-i Hacer *Kitâb-ı Muteber* adlı kitabında detaylı olarak açıklamıştır. Dilin kurallarını anlamada mantık ilmi ilk sırada gelir. Bazıları bu ilmi müçtehitlerin bilmediklerini sanarak yanıltılmaktadırlar. Dinî konularda hüküm verirken mantık ilmine başvurulur. Bu da mantık ilminin önemini bir kat daha arttırmaktadır. Mantık ilminin üstatları arasında İmam-ı Gazâlî, İbn-i Hâcib, Fahr-i Râzî gibi isimler yer alır. Bunlar hakkındaki bilgileri öğrenmek gereklidir. Bu ilimden Kur'an'ı tefsîre çalışırken, fikhî bir hüküm verirken, felsefî bir konu açıklanırken yararlanır. Bu sebeple bu ilmi öğrenmek gereklidir.

11. Der Beyân-ı ° İlmü'l-Âdâb

257–259. beyitler arasında ilim öğrenirken uyulması gerekli âdâblar üzerinde durulmuştur. Cahil insanlar ilmin âdâbını bilmezler. Cenab-ı Hak Kur'an'da "Onlarla mücadele edin." buyurmaktadır. Bu nedenle ilmin âdâbını öğrenmeli ve cahil insanlara da öğretmeliyiz.

12. Der Beyân-ı ° İlm-i Uşûlü'l-Fıḳḥ

260–266. beyitler arası fıkıh usulünü öğrenmenin faziletleri bahsine ayrılmıştır. Fıkıh usulünü öğrenmek farz-ı kifâyedir. Kitap, sünnet, icma ve kıyası iyi anlamak için fıkıh usulünü iyi öğrenmek gereklidir.

13. Der Beyân-ı ° İlmü'l-Ma° ānî

267–272. beyitleri arası belagat ilminin üçüncü şubesi olan sözün anlamlarıyla ilgilenen ilm-i maânî ilmini öğrenmenin faziletleri bahsine ayrılmıştır. İlm-i maânî ilmini öğrenmek farz-ı kifâyedir. Belagat ve icazın iyi öğrenilmesinde bu ilmin iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu ilim güzel kokuya benzer. Öğrenenin ağızından güzel anlamlı kelimeler dökülmeye başlar.

14. Der Beyân-ı ° İlm-i Ḥesâb

273–283. beyitler arası aritmetik ilmini öğrenmenin faziletleri bahsine ayrılmış olup bu ilimde söz sahibi kişilerin isimleri verilmiştir. İlimlerin dörtte biri hesap ilmidir. Bu ilmi iyi öğrenmek gereklidir. Bu ilmi okuyan her istediğini elde edebilir. Onun için bu ilmi cahil insanlardan uzak tutmak gerekmektedir. Yoksa bunlar dine zarar verebilirler.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

15. Der Beyân-ı °İlmü'l-Hendese

284–289. beyitler arası geometri ilmini öğrenmenin faziletleri bahsine ayrılmıştır. Hendese (geometri) ilmini öğrenmek mübahtır. Ragıb, *Zeriâ* adlı tasnifinde bu ilmin özelliklerini anlatmıştır. Bu ilmi öğrenmek insanın kalbindeki ilme karşı olan tembelliği yıkar.

16. Der Beyân-ı °İlmü'l-Ĥikmete'l-İlâhiyyatı ve't-Tabî'yye

290–300. beyitler arası İlahiyat ve tabiat ilminin öğrenilmesi bahsine ayrılmıştır. İlahiyat ilminde iki soru vardır. Bunlardan biri İslâm'ın dinden çıkardığı hükümler, diğeri ise dinde geçici olan meselelerdir. Tabiat ilmi ise şer'i kurallara uygun olan ve olmayan meseleler üzerinde durur. Tabiatçılar kısmeti kabul etmezler. Bu da onlar için beladır. Bu belaya en çok felsefe ile uğraşanlar müptela olmaktadır. Söylenen söz insan için önemlidir. Söz insanı dinden uzaklaştırabilir. Bu sözlerle ilgili Hakîm kitabında yirmi bir sözden bahsetmektedir. İmam-ı Gazâlî ise bu sözler üzerine araştırma yapmıştır.

17. Beyân-ı °İlmü'l-Hey'ete ve'l-Usturlâb ve'l-Kimyâ ve'z-Zic ve'r-Reml ü Mâyinasiye vü °İlmi's-Sihr

301–345. beyitler arasında astronomi, yıldız ölçüm aleti, kimya, yıldız durum cetveli, nokta ve çizgilere bakarak kâhinlik etme ve sihir ilmi üzerinde durulmuştur. Astronomi ilmiyle uğraşmaya delil Bakara süresi 164. ayet ile Âl-i İmran süresi 190. ayetleridir. Bu ilim gökyüzünün durumunu, güneşi, ayı, Cenab-ı Hak'ın sanatlarını, güneşin ve dünyanın dönüşlerini inceler. Diğeri gezegenler hakkında bilgiler verir. Kiblenin bulunmasına yardımcı olur. Bu nedenle bu ilmi öğrenmek gereklidir. Ali Kuşçu ve Lârî bu ilmin önemli isimlerinden bazılarıdır. Usturlap ilmi ise dünyanın yönünü, kiblenin hangi taraf olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Kâhinlik ve sihir ilmi ile uğraşmak ise haramdır.

18. Beyân-ı °İlmu'l-°Arûzu'l-Kâfiyye ve'l-Mu°ammâ vü °İlmu'l-Ĥaṭ u Ḳarzi'l-Şi'r u °İlmü'l-İnşâ

346–353. beyitler arası aruz ve kafiye ilmi, muamma ilmi, hal ilmi, şiir okuma ve kompozisyon yazma bahsine ayrılmıştır. Aruz ve kafiye öğrenmenin, muamma ilmiyle uğraşmanın, kompozisyon yazmanın, hat ilmiyle uğraşmanın ve şiir yazmanın dine hiçbir zararı yoktur. Hz. Peygamber zamanında da şiir okuyan ve yazan insanlar vardır. Hasan ve Lebîdî bunlardan bazılarıdır. Ama şiir boş manalar taşımamalıdır.

19. Der Beyân-ı Ĥâlu'l-va°z ve't-Tedri's

366–369. beyitler arasında İshâk Efendi ilim öğrenmenin niçin gerekli olduğunu vurguladıktan sonra hocası Mehmet Vâni Efendi'yi övmektedir.

20. Der Beyân-ı Ĥâlû'l-Ḳazâ

370–386. beyitler arası birçok “kadı”nın vazifeye atanmalarının rüşvete bağlı olduğunu anlatan kısımdır. Rüşvetten uzak kalmış kadılar Cenab-ı Hak katında en sevgili kullardandır. Fakat birçok kadı böyle değildir. Para biriktirmek için her çareye başvururlar.

Nazmu'l-°Ulûm'un Nüşhaları

Araştırmalarımız neticesinde *Nazmu'l-°Ulûm*'un Türkiye yazma eserler kütüphanelerinde yirmi iki nüshasını tespit ettik. Ankara'da 11, Konya'da 6, Kayseri'de 1, Erzurum'da 1 ve Çorum'da 3 nüshası mevcuttur. Tenkitli metin hazırlanırken aşağıda verilen nüshalardan ilk altısından yararlanılmıştır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

1- Ankara Milli Kütüphane Nu: 06 Mil Yz A 5500 (M1)

12b-28a yaprakları arasında, 385 beyit, 215x142(160x95) mm, çift sütun, 13 satır, nesih yazıyla, harekesiz, müstensih ve istinsah tarihi yok, üzüm salkımı taç filigranlı kâğıt, söz başları kırmızı, sırtı bez, kahverengi mukavva cilt içindedir. 12b'de "Nazmu'l-'Ulümü'l-İshâk el-Tökâfî" başlığı altında yer alır. Yazmanın 1b-8a yaprakları arasında yine Tokatlı İshâk Efendi'nin Manzûme-i Keydânî adlı mesnevî vardır.

2- Ankara Milli Kütüphane Nu: 06 Mil Yz A 1389 (M2)

1b-13a yaprakları arasında, 376 beyit, 200x140(147x76) mm, çift sütun, 19 satır, rik'a yazıyla, harekesiz, müstensih ve istinsah tarihi yok, şapka harf filigranlı kâğıt, söz başları kırmızı, ebru kâğıt kapaklıdır. 11a ile 11b yaprakları arasında müellifin Nazmu'l-Le'âlî adlı mesnevîsi mevcuttur.

3- Ankara Milli Kütüphane Nu: 06 Ceb 894 (M3)

1b-15a yaprakları arasında, 386 beyit, 200x135(145x75) mm, çift sütun, 15 satır, talik yazıyla, harekesiz, müstensih ve istinsah tarihi yok, taç filigranlı kâğıt, miklepli kırmızı renkli, pandizot, mukavva, söz başları kırmızıdır.

4- Konya tasarrufa ait nüsha(K1)

1b-16a yaprakları arasında, 410 beyit, 180x117(147x78) mm, çift sütun, 15 satır, nesih yazıyla, harekesiz, müstensihi Yusuf b. Hasan, istinsah tarihi 1173 (1760) , krem sert aharlı kâğıt, sırtı ve kenar bendi kırmızı meşin, şirazeli, mukavva cilt, söz başları kırmızıdır.

5- Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi Nu: 3559 (K2)

1b-16a yaprakları arasında, 408 beyit, 180x117(147x78) mm, çift sütun, 15 satır, nesih yazıyla, harekeli, müstensihi yok, istinsah tarihi 1130(1718), taç filigranlı kâğıt, sırtı siyah bez, üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. 1b'de "Kitâb-ı Nazmu'l-'Ulüm İshâk Efendi" başlığı altında yer alır.

6- Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi Nu: 139 (K3)

62b-77b yaprakları arasında, 422 beyit, 180x117(147x78) mm, çift sütun, 15 satır, nesih yazıyla, harekesiz, müstensihi Hüseyin Ârifî, istinsah tarihi 1123 (1711), krem sert aharlı kâğıt, sırtı ve kenar bendi kırmızı meşin, şirazeli, ebru kaplı mukavva cilt, yazı çift sütun üzerinde kırmızı cetvel içinde, söz başları kırmızıdır. 62a yaprağında müellifin, müstensih Hüseyin Ârifî'nin hocası olduğu gösteriliyor. Diğerlerine göre en fazla beyit bulunan bu nüshanın sonundaki 12 beytin esere müstensih tarafından eklendiği anlaşılıyor.

7- Ankara Milli Kütüphane Nu: 06 Mil Yz A 1643

181b-192a yaprakları arasında, 386 beyit, 213x155(145x90) mm, çift sütun, 19 satır, nesih yazıyla, harekesiz, müstensihi yok, istinsah tarihi 1147(1735), marka filigranlı kâğıt, siyah meşin sırtlı, miklepli, desenli kâğıt kaplı bir cilt içerisindedir. Osmanlı Müellifleri I. cilt s. 231'de kitap adı "Manzûme-i Tertîb-i Ulüm" olarak kayıtlıdır.

8- Ankara Milli Kütüphane Nu: 60 Zile 146

31b-41a yaprakları arasındadır. 205x148(175x82) mm, çift sütun, 21 satır, nesih yazıyla, harekesiz, müstensih ve istinsah tarihi yok, birleşik harf filigranlı kâğıt, çaharkuşe yıpranmış kahverengi meşin, üstü aşınmış, kurt yenikli, ebru kâğıt kaplı olup mukavva ciltlidir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

9- Ankara Milli Kütüphane Nu: 06 Mil Yz A 819

147a-159a yaprakları arasındadır. 155x100(115x64) mm, çift sütun, 13 satır, nesih yazıyla, harekesiz, müstensih ve istinsah tarihi yok, şeker rengi cedid kâğıt, serlevha kırmızı mavi boyalıdır. Şemseli, miklepli, köşebentli, kahverengi meşin bir cilt içerisindedir.

10-Ankara Milli Kütüphane Nu: 06 Mil Yz A 2433

96b-109a yaprakları arasındadır. 216x152 (168x86) mm, çift sütun, 17 satır, nesih yazıyla, harekeli, müstensih ve istinsah tarihi yok, yonca filigranlı kâğıt, cetveli ve söz başları kırmızıdır. Sırtı kahverengi meşin, ebru kâğıt kaplı bir cilt içerisindedir. 109b'de Yazıcıoğlu'nun bir manzumesi vardır.

11-Ankara Milli Kütüphane Nu: 06 Mil Yz A 2292

196b-200a yaprakları arasındadır. 208x110 mm, çift sütun, her sayfada değişik satır, talik yazıyla, harekesiz, müstensih yok, istinsah tarihi 1161(1747), taç filigranlı kâğıt, söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Tamir görmüş kahverengi meşin, miklepli bir cilt içerisindedir.

12-Ankara Milli Kütüphane Nu: 06 Mil Yz A 2294

196-200a yaprakları arasındadır. 205x120 mm, çift sütun, 15 satır, nesih yazıyla, harekesiz, müstensih ve istinsah tarihi yok, taç filigranlı kâğıt, söz başları kırmızı mürekkeplidir. Mukavva bir cilt içerisindedir.

13-Ankara Milli Kütüphane Nu: 06 Mil Yz A 2817

1b-13a yaprakları arasında, 409 beyit, 210x155(165x75) mm, çift sütun, 19 satır, talik yazıyla, harekesiz, müstensih ve istinsah tarihi yok, taç filigranlı kâğıt, söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ciltsizdir.

14-Ankara Milli Kütüphane Nu: 06 Mil Yz A 4107

1b-14a yaprakları arasında, 387 beyit, 203x143(140x100) mm, çift sütun, 17 satır, nesih kırması yazıyla, harekesiz, müstensih ve istinsah tarihi yok, üzüm salkımı taç filigranlı kâğıt, kırmızı istampa baskılı bir cilt içerisindedir. Bazı sahife kenarlarında ilaç tarifleri vardır. 1a'da el-Hac Ebu Bekir Efendi b. el-Hac Osman Efendi Hatib-zâde'ye ait 1153(1740) tarihli temellük kaydı vardır.

15-Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Nu: 27 Hk 363

1b-25a yaprakları arasındadır. 210x145(160x90) mm, çift sütun, 15 satır, nesih yazıyla, harekeli, müstensih ve istinsah tarihi yok, avize filigranlı yazı, kahverengi meşin şemseli cilt, söz başları ve cetveller kırmızıdır.

16-Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Nu: 15 Hk 531

9a-22a yaprakları arasındadır. 199x134(149-85) mm, çift sütun, 15 satır, nesih yazıyla, harekeli, müstensih ve istinsah tarihi yok, harf filigranlı kâğıt, söz başları kırmızı, sırtı siyah meşin, kapakları desenli kâğıt kaplı, miklepli mukavva bir cilt içerisindedir. Kütüphaneye yazma eser kaydedilirken yanlışlıkla adı Manzûme-i Akâ'id olarak yazılmıştır.

17-Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Nu: 19 Hk 1880

1b-15a yaprakları arasındadır. 210x150 (150x80) mm, çift sütun, 15 satır, nesih yazıyla, harekesiz, müstensih ve istinsah tarihi yok, şapkalı filigranlı kâğıt, sırtı siyah bez, etrafı cetveli, üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Yazmanın adı Manzûme-i Tertübü'l-Ulûm olarak kayıtlıdır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

18-Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Nu: 19 Hk 3156

13b-17a yaprakları arasındadır. 205x150 (150x100) mm, çift sütun, 35 satır, talik yazıyla, harekesiz, müstensih ve istinsah tarihi yok, suyolu filigranlı kâğıt, söz başları kırmızı, sırtı siyah meşin, pembe renkli karton cilt. Yazmanın adı Nazm-ı Tertîbi'l-'Ulûm olarak kayıtlıdır.

19-Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Nu: 19 Hk 388

1b-14a yaprakları arasındadır. 210x150(150x80) mm, çift sütun, 15 satır, nesih yazıyla, harekesiz, müstensihi Ahmed b. İsmail b. Ahhas, istinsah tarihi yok, taş filigranlı kâğıt, sırtı siyah kaplı mukavva ciltlidir. Yazmanın adı Nazmu Tertîbi'l-'Ulûm olarak kayıtlıdır.

20-Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Nu: 27 Hk 335

11b-28a yaprakları arasındadır. 205x165(145x75) mm, çift sütun, 15 satır, talik yazıyla, harekesiz, müstensihi Mustafa b. Hasan, istinsah tarihi yok, taç arma filigranlı kâğıt, kahverengi sahtiyan cilt, formalar dağınık. Yazmanın adı Manzûme-i Tertîbü'l-'Ulûm olarak kayıtlıdır.

21- Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi Nu:70**22- Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Özege Bölümü Nu:70**

Nazmu'l-'Ulûm mesnevîsinin elimizdeki 22 nüshasından Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi Nu: 139 (K3) nüshasının müellif nüshasından istinsah edilen nüsha olacağını tahmin ediyoruz. Nüshalar arasında beyit sayısı değişmektedir. M1 385, M2 376, M3 386, K1 410, K2 408, K3 422 beyittir. Nüshaların üçünde istinsah tarihi mevcuttur. Nüshalar tarihlerine göre şu şekilde sıralana bilir. K3 1123(1711), K2 1130 (1718), K1 1173(1760). Bu nüshalardan hareketle eserin hicri 1100 tarihlerinden sonra yazılmış olması muhtemeldir.

Tenkitleli metin oluştururken; niçe-nice ve çoğru gibi kelimelerin nüshalarda daha çok rastladığımız ilk yazılışları tercih edilmiştir. Ayrıca ism-i fâil görevindeki Arapça kelimelerde, bazen “ye” ve “hemze”nin birlikte kullanıldığı, bazen de yalnızca “hemze”li yazılışın bulunduğu gözlenmiş ve imlâda tutarlılığı sağlamak için; cā' iz, dā' im, ğā' ib, hā' il, kā' im” gibi kelimelerde “hemzeli” yazılışlar kabul edilmiştir. Arapça muzaaf kelimelerde ise ulama yapılması mümkün olan hâllerde şeddeli harf gösterilmiş, diğer durumlarda ise hecenin ses değeri göz önüne alınarak şeddeli harf belirtilmemiştir. Metinde ilmî eserlerde kullanılan transkripsiyon işaretleri kullanılmıştır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Tenkitle Metin**Nazmu'l-° Ulümu'l-İşhâk El-Tökâti***

K1 1b	Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm
K2 1b	
K3 62b	
M1 12b	
M2 1b	
M3 1b	Mefâ° ilün Mefâ° ilün Fa° ülün

İlâhî zü'l-Celâli Rab-i Ekrem
° Alîm ü Kâdir ü Kayyûmu'r-Erham

Muşavvir hâkden taqvîm-i ahsen
İden gülzârı güllerden müzeyyen

Temennâ gönçası senden şüküfte
Derün-ı dil degil senden nühüfte

Te° âlâ'llâh zihî hallâk-ı ° âlem
İden bir kaçreden halk-ı mükerrem

5. Ülü'l-ebşâra mâh u âfitâbı
İden evrâk-ı zerrînden kitâbı

Bulur her bir varağda re° y-i ° âkil
Şübüt-ı vahdete aqvâ delâ° il

Halîl-âsâ girer mülk-i yakîne
Sarâ-yı "lâ-uhubbü'l-âfiline"

* Başlık:-M1, Kitâb-ı Nazmı'l-° Ulüm Mü° ellif İşhâk Efendi K2.
7a girer mülk-i : gir remlik-i K2.

- Bu sun° uñ lâzımı tevḥîd-i şâni°
Ne mümkindür tevârüd yâ temâni°
- Viren ṭūfân-ı ḳahrın ḳavm-i Nūḫa
Velîsin sevḳ iden bâb-ı fütūḫa
- M3 2a 10. Viren Eyyübına şabr u ḳarârı
Ḥalîline iden gülzâr-ı nârı
- K3 63a İden âşâr-ı luṭfindan hüveydâ
Cemâl-i Yūsuf u şevḳ-i Zelîḫâ
- M1 13a Yed-i beyzâ ile Mūsâ-yı zâhir
° Aşâsıyla iden ilzâm-ı sâḫir
- K2 2a Süleymâna musahḫar ins u cinni
İden Hızra ° aṭâ ° ilm-i ledünni
- İdensün şübhesiz ey ferd-i yektâ
Dem-i ° İsâ ile iḫyâ-yı mevtâ
- K1 2a 15. Viren i° câz-ı nazmı Muştafâya
Tezerv-i bûsitân-ı ıṣṫıfâya
- Der Beyân-i Na° t-ı Seyyidü'l-Mürselîn ve Zıkr-i Âl ü Aşḫâb-ı Güzîn Raḳıya'llâhu ° Anhum***
- M2 2a Ḥabîb-i ḫazret-i ḫallâḳ-ı ° âlem
° Aleyhi vü alâ şallî vesellem

8b yâ temâni° : bi't-temâni° K3, M3.

9b velîsün sevḳ : velî sevḳ K2.

* Başlık:-K1, Der Na° t-ı Seyyidü'l-Mürselîn ü Zıkr-i âl ü Aşḫâb-ı Güzîn Raḳıya'llâhu ° Anhum M1, Na° t-ı Seyyidü'l-Mürselîn Şallâl'llâhu ° Aleyhi vü ° Alâ Sâ° irü'l-Enbiyâ vü Ecmâ° in ü Zıkr-i Âl ü Aşḫâb-ı Güzîn Rıḳvâna'llâhu ° Aleyhim Ecma° in M2, Der Na° t-ı Seyyidü'l-Mürselîn ü Zıkr-i âl ü Aşḫâb Rıḳvâna'llâhu ° Aleyhim Ecma° in M3, Der Na° t-ı Seyyidü'l-Mürselîn Şallâl'llâhu ° Aleyhi ve's-sellem ü Zıkr-i âl ü Aşḫâb-ı Güzîn Rıḳvâna'llâhu ° Aleyhim Ecma° in K2, Na° t-ı Seyyidü'l-Mürselîn ü Zıkr-i âl ü Aşḫâb-ı Güzîn K3.

° Uluvvı şānına burhān-ı aq̄vā
Nuşūş-ı k̄atı° a “yāsīn ü t̄ahā”

Ne raḥmetdür semavāt u zemīne
Nazar kıl “raḥmeten li’l-° ālemīne”

Teḳarrübde teraḳḳī ihtimāmı
Verā-yı ° aql-ı “evednā” maḳāmı

20. Ḳabūl-ı ḥızmet-i faḥr-ı Medīne
Yeter bu faẓl-ı Cibrīl-i emīne

Bi-ḥamdi’llāh ki biñ seksen sekizde
Ḥicāza cān u dilden ° azmimüzde

Ġubār-ı Ka° be oldı kuḥl-ı dīde
Kim olmaz bu seferde kām-dīde

Şafā vü Merve sa° yinden ğubārı
İdindüm setr-i rü-yı şer mesārı

M3 2b Büyüt-ı ḥazreti itdüm ziyāret

M1 13b Bulundı her birinde biñ beşāret

K3 63b 25. Behā yok zemzem-i nikū-şıfāta
Deġişmem ḳatresün āb-ı ḥayāta

K2 2b Bu iḥsānāta bā’ iş nūr-ı ° ālem
Şeh-i “levlāk” u faḥr-ı ibn-i Ādem

Dil ü cānum fedā ol ḥoş vesīme
Münevver merḳad-i ° anber şemīme

27b şemīme: veşīme K2.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

- Ne nûra müştamil şehr-i Medîne
° Ulûm-ı evvelîn ü âhîrîne
- K1 2b Ğubâr-âlûde hâk-i âsitâne
Muķîm oldum maķâm-ı rāsîtâne
30. Ola ol ravzanuñ cânım fedâsı
Muķaddes hâki çeşmüm tütîyâsı
- Felek reşk ider ol şâh-ı cihâna
Ki ol hâdim bu ° âlî âsitâna
- Faķîr-i pür-ķuşûrum lâ-muħâle
Hużûrunda yüzüm yok ° arz-ı hâle
- M2 2b Seħâb-ı merħamet ide nigâhı
Bu leb-teşne faķîre gâhi gâhi
- Rizâyî** ğarķ-ı ° işyân u günâhem
Vücûh ile mükedder rû-siyâhem
35. Ricâm oldur ki ol faħr-ı şefâ° at
Mu° ĩn-i ° âciz ü bî-istiķâ° at
- Ola rûz-ı cezâda dest-gîrüm
Fetâda ķalmaya rû-yı haķîrüm
- M1 14a Hõşâ Şiddîķ u Fârûķ ol ğaremde
Münevverler maķâm-ı muħteremde

29b muķîm: haķîm K1.

31a reşk ider: şekk eyler M2 / ider: eyler M3,K3,K2.

31b ki ol: ola K3,M2, k'ola: M1,K2,M3.

33b bu leb: bulup M2.

36b fetâda: fenâda K2,M2.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

- Der Cibrîlden Rıdvâna toğrı
Tariķ-ı ravzadur ° Osmâna toğrı
- M3 3a ° Ali ibini Ebî Tâlib mezârı
Nümâyân olmamaķda sırr-ı Bâri
- K3 64a 40. Baķı° -i muķteremde çoķ Őaķâbe
Ķubûr-ı evliyâ gelmez Őesâba
- K2 3a ° Aceb ikrâm aŐķâb-ı kirâma
Muķibbiyle girer Dârü's-Selâma
- Bu **İŐhak-ı Rızâ**° ĩ bir gedâdur
Teraĥķum ķıl İlahî bî-nevâdur
- BehiŐt-âsâ baķı° -i pâķ içinde
Ķala ĩmân ile ol ĥâķ içinde
- Medķ-i İmâm-ı A° zam Ebû Ħanîfe ve Medķ-i Tilâmizehu**
Raĥimehumu'llâhi Te° âlâ*
- K1 3a İmâm A° zam ĥümâm-ı evliyâdur
Selef ü Őâlihlerine piŐvâdur
45. Ebû Yûsufda necm-i ihtidâdur
Muĥammed nûr-ı bezm-i iķtidâdur

39a bin: ibn-i K2.

39b olmamaķda: olmamaķdur K1.

40a muķteremde: maķremde K2,K3.

41b muķibbiyle: muķabbetle K3,M3.

42a bir : pûr K2.

*Başlık:-K1,-M1 Medķ-i İmâmu'l-A° zam Ebû Ħanîfe-yi Nu° man ü Medķ-i Tilâmizehum Raĥimehumu'llâh K2, Medķi'l-İmâmu'l-A° zam Ebû Ħanîfe Nu° man bin Őâbit ü Medķ-i Tilâmizehum Raĥmete'llâhu Te° âlâ ° Aleyhim Ecma° ĩn K3, Medķi'l-İmâmu'l-A° zam Nu° man bin Őâbit ü Medķ-i Tilâmizehum Raĥimehumu'llâh M2, Medķi'l-İmâmu'l-A° zam Ebû Ħanîfe Nu° man bin Őâbit ü Medķ-i Tilâmize M3.

44b Şalihlerine: Őâlihĥin K2.

Züfer hazretleri şem° -i mecâlis
Münevver zıkr-i hayr ile medâris

İlâhî kıl kerem dâ° im ziyâde
Tarîk-i haqda ehl-i ictihâda

Medh-i Üstazü'l-Vânî El-° Âlimü'r-Rabbânî Sellemehu'l-Melikü'ş-Şamadânî*

- M1 14b Ferîd-i ° aşr-ı üstâz-ı efâdil
Hilâl-âsâ meşâr-ı bi'l-enâmil
- Dil-i şâfîsi deryâ-yı ma° ânî
Şeh-i huffâz-ı vahy-i âsumânî
- M2 3a 50. Velî ° âdetli fi° li harq-ı ° âde
Ziyâde şemse taqvâsı ziyâde
- K3 64b Virür kim nice Qur'âna ma° ânî
Ne Beydâvî ne Sa° dî Taftazânî
- M3 3b İşitse “nâ mever nâ-mın revânî”
Fedâ eyler yolunda ser-verânî

44b şalihlerine: şalihîn K2.

46a şem° -i: şems-i K1.

46b müdârsi: müvâris K2.

47a da° im: her-demK2,M3,K3.

* Başlık:-K1,-M1,Medh-i Üstâd Beyşer-hayât ° Âlim-i Üstâdane Muhammed el-Vânî ° Âlimü'r-Rabbânî Selleme el-Melikü'ş-Şamadânî K2, Medh-i Üstâd Beyşer-hayât ° Âlim-i Üstâdane Muhammed el-Vânî ° Âlimü'r-Rabbânî Selleme'llâhu el-Melikü'ş-Şamadânî K3, Medh-i Üstâz Beyşer-hayât ° Âlim Muhammed Vânî ° Âlimü'r-Rabbânî Selleme'llâhu el-Melikü'ş-Şamadânî M2, Medh-i Üstâz Muhammed el-Vânî ° Âlimü'r-Rabbânî Sellemehu'l-Melikü'ş-Şamadânî M3.

48a üstâz: üstâd M2,M1,M3.

48b meşâr: müşârün K2

50a ° âdetli: ° âdetleri K2.

50b şemse: şeme K2.

51b nice: bunca K2,M1.

52a işitse: yetişse K2.

52b ser-devânî: ser-verânî K3.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

K2 3b Elemden hıfz ola nāzik vücūdı
Teraqqīde ola hüzn-i hasūdı

**Medhi Sultān Muḥammed Ḥān Bin Sultān İbrāhīm Ḥān Ebbeda'İlāhu
Saltānatahu***

Ebū'l-feth-i Muḥammed Ḥān Gāzī
Mülükūñ şehsüvārı şāh-bāzı

55. Sa° ādet kevkebi her-dem şerefde
° Adūsı münhezimdür her tarafda

K1 3b Ğanā tārīḥ idi geldi cihāna
° Anārın fārīg oldu bu zamāna

Bu müddetde dem oldu sāl-i māzı
Ne ḥōş demdür bu dem ey ḥaḫḫa rāzı

Didüm hā geldi tārīḥ-i müceddid
Yaḫın re° s-i mi'e devr-i müceddid

Zamānında baḫuñ feth ü futūḫa
Kime ḥāşıl irişse ° ömr-i Nūḫa

M1 15a 60. İdüp evc-i sa° ādetden ° azīmet
Macar füccārına irdi hezīmet

Ḥayāt-ı āb-ı rü-yı āl-i ° Oşmān
Şehā° ifde bu nazımı yazdı devrān

* Başlık:-K1,-M1, Medh-i Ḥazret-i Sultān Muḥammed Ḥān bin Sultān İbrāhīm Ḥān Eḫī Sultān Murād Ḥān ide Allāh Saltānata ilā Eşhā'd-Devrān K3, Medh-i Ḥazret-i Sultān Muḥammed Ḥān bin Sultān İbrāhīm Ḥān Eḫī Sultān Murād Ḥān bin Sultān Aḫmed Ḥān Allāh Saltānatahu ilā Eşhā'd-Devrān M2, Medh-i Ḥazret-i Sultān Muḥammed Ḥān bin Sultān İbrāhīm Ḥān K2,M3.

59b irişse: irişe K2,M3.

60a sa° ādetden: sa° ādetde K2,M3.

60b mācer: fecer M3, mecār K3, mecer K2 / irdi: ide M1.

61b şahā° ifda: şahā° ifdan M2.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013*

74. Tūlū° itdürdi devr-i müsteṭābı
 Eḡālīm-i ° ulūma āfitābı
75. ı lup ser-sebze luṭfı her diyārı
 Gūlistān-ı ° ulūmuñ nev-bahārı
- K3 65a ° Aceb mi iftiḡār itsem ḡadīme
 Kerīm ibni kerīm ibni kerīme
65. arīni Vānī-i ferd-i zamāne
 Yeter bu faẓl bu ṡāh-ı cihāne
- M3 4a İlāhī pādiṡāh-ı berr u baḡre
 Vire faẓluñ iki ° ālemde behre
- K2 4a Ola ṡer° a muvāfiḡ müdde° āsı
 M2 3b Budur her dem Rızā° inūñ du° āsı
- Kerem-dīde kemīne pūr-ḡicābum
 Hümāyun meclisinde nūr-yābum
- Derūn-ı dilde nem her dem ṡenāda
 Ola bā° iṡ keremden izdiyāda
- Sebeb-i Te° līf Hazā°r-Risāleti°l-Müsemma Bi-Nazmı°l-'Ulüm***
- K1 4a 70. Mūheyyā eylemiṡdüm bir ° ucālet
 Terākīb-i ° Arab üzre risālet

64a iḡtifā resm-i: iftiḡār itsem M1, iftiḡār itsem K2.

64b Kebīrim ibn-i kerīm ibn-i kerīme kerīm bin kerīm bin kerīme K1, M1,M2,M3,K2,K3.

66b ° ālemde: dūnyāda K2,K3,M2.

* Baṡlık:-K1,-K2,-K3,-M1,-M2,-M3.

- Muraşsa^c la^c l-i yâķūt u dülerden
Ehādīs-i kitāb-ı mu^c teberden
- M1 15b İdüp her^c ilm hālinden tekellüm
Ne keyfiyetde ta^c līm ü te^c allüm
- Gelürdi hātır-ı ğamgīne ğāhī
Bu lü⁹ lü⁹ neşri nazm itsem İlāhī
- Müyesser eyledi ol Rabbüm Allāh
Hayālümde hītab itdüm seher-ğāh
- Naşihat-Nāme-i İbnü'l-meşhūr***
75. Gel ey bād-ı şabā şāhib fezā⁹ il
Selāmın eyle Fazlu'llāha vāşıl
- İdüp taşşıl-i^c ilm ey nūr-ı dīdem
Şalāt-ı hamseden ayrılma bir dem
- Muķārin eylesin^c ilm-i şalāha
İki^c ālemde bā⁹ işdür felāha
- K3 65b Yakın olma şāķın bir yāve-ğūya
Muşāhib olma hergiz zışt-ĥūya
- İden tedrīse üstāzı edībī
Feinne'd-derse ğarse yā hābībī

73b neşri: neşri K3.

** Başlık:-K1,M1.

77a eyle sen: eylesin K3,M2.

77b^c ālemde: dünyāda K2,K3,M2,M3.

78b ĥūya: rūya M3.

M3 4b 80. İyi fehm eyle dersün eyle ezber
Mükerrer it mükerrer it mükerrer

Der Beyân-ı °İlmü't-Tecvîd*

K2 4b Edâ-i farz-ı ° ayn it ol mücevvid
Muğaşşirler olur vechin müsevvid

Belî tertîl ü tedvîr ü hem idrâc
Bular câ° iz belâ temtîṭ ü idmâc

M1 16a Vasaṭ muḥtârdur ammâ ne kâmil
K1 4b “Verattelnâhu tertîle”ye ° âmil

Mücevvid hizmetinden olma ḥâlî
Ḥuzî'l-Ḳur° âne fî cevfi'l-leyâlî

M2 4a 85. Bu fende Şâṭibî nûr-ı başardur
Ḥilâfîyât ḳurrâda yeterdür

Bir az demde irer ecr-i ° aẓîme
Kim olsa müşterî dürr-i yetîme

Muḳaddem sa° y şaferün° ilm-i ḥâlet
Edâdur birâder farz-ı kifâyet

Cemî° -i ḥâzret-i Ḳur° âni ezber
Budur farz-ı ° aynî-i lâ-muḥâle

79a üstâzi: üstâd M1,K3,K2,M3.

* Başlık:-K1, Beyân-ı °İlmü't-Tecvîd M1,M2,M3,K2,K3.

82b idmâc: idrâc K2.

85b ḳarrâda: Ḳur°ândan K2.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Der Beyān-i Ta° līm-i ° İlm-i Kelām*

Ṭavāli° dūr re° is ° ilm-i kelāma
Kütüb tertīb nākıẓ bu kelāma

90. Bu ° ilmüñ farz-ı ° ayn olması eẓher
Güneşden herkese ey mäh-ı enver

K3 66a Faķırüñ farz-ı ° ayn ile murādı
Bu fende ehl-i sünnet i° tiķādı

Muvaḥḥid müstedill tevḥīd içinde
Olı gör ıalmasıñ taķlīd içinde

M3 5a Muķallid vācibüñ terkiyle āşim
Delīl-i ıaṭ° idür bu işmi cāşim

K2 5a ° Aķāyid gevheridür *Fıķh-ı Ekber*
° Urüs-ı i° tiķāda eyle zīver

M1 16b 95. Maķāşid baırına ğavvās vāķıf
Ne maṭlabdur bulur Şerḥ-i Mevāķıf

K1 5a Kelāmuñ riķķatinde var mezālīķ
Pelīde bezlini sen görme lāyık

Mazarrat yoķ zekīye ıalbi şāfa
Göñül virmez ° inād u i° tisāfa

86b olsa: olur K2.

87a şaferiñ: ° azmiñ K2.

87b ° aynī lā-muḥāle: kifāye ey birāder K1.

* Başlık:-K1, Beyān-ı Ta° līm-i ° İlm-i Kelām M1, Beyān-ı ° İlm-i Kelām K2,K3,M2,M3.

92b ıalmasıñ: ıalma K2.

95b maṭlab: maṭlūb M2.

96a riķķatinde: diķķatinde K2,K3,M1,K1.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Nazar kılsun kütüblerde maqāle
Kelāmuñ hürmetinde kı̄l ü kı̄ale

Bu hürmetden nedür menhec hülāşa
Buyurmışdur fetāvā-yı hülāşa

100. Te° allüm it kelāmı kıadr-i hāce
Degil menhī bumıkdār olsa h̄°āce

Der Beyān-i ° İlmü'l-Fıkh*

Tefaqqah yā buneyye vü huve hayrun
Feinne'l-cehle dā° ün fıhi dayrun

- M2 4b Degüldür farz-ı ° ayn ey nür-ı ° aynüm
Furū° uñ küllisi budur yaq̄ınüm

Belī ° ilm-i şalāt ü hem şerā° it̄
Bular emşāli her farz u vesā° it̄

Furūz-ı ° ayndur ° ilm ü ° amelde
Müsevvif olma sen tül-i emelde

- K3 66b 105. Mübāh hürmete vü mekrüh u bāıl
Uşül-ı erba° a hükümünde dāhıl

Vücüb-ı farz u sünnet aşl-ı rābi°
Muhaşşal ° ilmdür ma° lūma tābi°

98a kütüblerde: kütüblerden M2.

100b h̄°āce: hoca K3.

* Başlık:-K1,M1, Beyān-ı ° İlmü'l-Fıkh K3, K2,M2,M3.

101b dā° ün: rā° ün K3.

103b emşāli: mişāli K1.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

M1 17a Bu sözden fehm ider şāhib-i dirāyet

M3 5b Cemī° -i fiḫhdur farz-ı kifāyet

K2 5b Fetāvīde yazar şāhib hıızāne

Cemī° -i fiḫha lāzım bī-bahāne

Menāḫıbdā Ḥasan oğlı Muḫammed

Dimiřdūr ḫill ü ḫürmetde mü° ekked

110. İki yüz biñ mesā° il ḫıfzı lāzım

Faḫīḫ ol ° ilm-i fiḫha ol mülāzım

K1 5b Ḳudūrī Kenz ü Muḫtār u Viḫāye

Bular eřbāhı esbāb-ı Hidāye

Mesā° il mecma° idur metn-i Maḫzen

Olur mı Mültekā°l-ebḫurden aḫsen

Ḳuhistānī rumūzı cem° e mā° il

Le° ālī nazmıdur baḫr-ı mesā° il

Sekiz ebvābıdur Keydānī cāmi°

Behiř-i heřte remzi añla sāmī°

115. Dürerdür bāb-ı taḫḫīḫa zerī° a

Şifā-ı şadrıdur şadru°ş-Şerī° a

Nihāye vü ° İnāye řerḫ-i ekmel

Bular emřāli ekřerdür mufaşşal

108a fetāvīde: fetāvī ide K2.

108b bī-bahāne: bī-nihāye M2,M1.

110b ol: evvel K3.

115b şadru°ş-şerī° a: şadr- řerī° a K2,K3,M2,M3.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Fetāvī şuresidür şurre elhağ
Müzeyyif olmasıydı ba° zı mülhağ

Netīce ° ilm-i fiğhı iltizām it
Le° ālī silk-i nazma intizām it

Efādıldan biri fiğh-ı ziyāde
Ne medğ itdi bu nazm-ı dil-güşāde

M1 17b 120. İzā mā° tezzen zu ° ilmin bi-° ilmi
K3 67a Fe° ilmü'l-fiğhi evlā bi-° i° tizāzi

M2 5a Fekem taybin yetūhu lā-kemiski
Ve kem tayrin yetīru lā-kebāzi

Der Beyān-i ° İlmü't-Taşavvuf ve'l-Ahlāk*

K2 6a ° Ulūm-ı nāfi° a der-sīne her dem
M3 6a Dürüş maḥfūz ola der-sīne her dem

İfāde olsa ba° de'l-istifāde
Vüşül-ı rütbe aql-i müstefāde

Olursa nūr-ı taqva sende zāhir
Düşersün ° ilm-i ahlāka müzāhir

K1 6a 125. Taşavvufdur rezā° ilden taḥallī
Şifāt-ı marziye birle taḥallī

Tevekküldür rızā zühd-i te° affuf
Ḥaḳīkatde budur ° ilm-i taşavvuf

117b olmasıydı: olmasıdır K2.

* Başlık:-K1, Beyānı ° İlmü'l-Taşavvuf ve'l-Ahlāk K2,K3,M1.,M2, Beyānı ° İlmü'l-Taşavvuf M3.

124a sende: sizde K2.

- Taşavvuf sayılır mı rakş-ı devrân
Ne mirye hürmetinde olma hayrân
- Yazar Tātār-ı Hāniyye mufaşşal
Semā° u va° z u aḥvālin müdellel
- Semā° -ı va° z-ı Qur° ān müsteḥabdur
Riyāsuz süm° asuz emr-i ° acebdür
130. Teğannīnūñ semā° ıdur muḥarrem
Bu söz ma° lūm ehl-i ° ilm-i ° ālem
- Netice sedd-i kıl bāb-ı semā° ı
Ḥilāf-ı şer° -i rāḥa olma sā° i
- M1 18a Meşāyīḥdan Cüneyd raḥimetu'llāh
Semā° a tevbe kıldı oldı āgāh
- Mürīd-i sādık ol çün şubḥ-ı şādık
Gider mihrūñle zūlmāni sürādık
- K3 67b Ne bulduñ ey dede bu dünbelekde
Bu hāy [u] hū ile devr-i felekde
135. Qudūm ü def şadā-yı nāy-ı neyden
Dīni yıqduñ būnuñ emşāli şeyden
- M3 6b Yalan vecdī mürīdūñ āh [u] vāhı
Otuz yıl ğaybetinden çok günāhı

127b Ne mirye hürmetinde olma: Ne mirye olma hürmetinde K2.

130b ° ilm-i: ° ilme K3.

131b sā° i: rāḥi M2.

134a dünbelekde: dünbelekden K2

134b felekde: felekden K2.

136b ğaybetinden: ğaybetden K2,M2.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

- Gel olma şūfiye cerrār-ı cāhil
Cehāletdür bilā semm-i helāhil
- Dimiş Yūsuf-ı Zelīhānda cāmı
Ṭarīkat ehlinüñ ol nīk-nāmı
- M2 5b Mekün bāsu fiyānu hāmu yāri
 Ki yā şüdkār-ı hāmān hām-kārı
- K1 7b 140. Ṭarīkat baht-ı kārın rān-dānend
 Baḥāmı mīve ez bāḡet feşānend
- Zi-asl-ı hūyeş ez mīve bürīde
 Nümāned tā kıyāmet nāresīde
- Kerīmü'n-nefs olan her ehl-i hāle
 Kimüñ vardur mecāli kıl ü kıle
- Bāyezīd-i Velī Ma° ruf-ı Kerhī
 Selāṭīn-i meşāyih misl-i Belhī
- Dimiş merhūm Kādī-zāde-i māhir
 Şalāh u ° ilm ile ° ālemde zāhir
- M1 18b 145. Çalış lübb ehli ol aldanma kışra
 Sarā-yı ma° rifetden kıalma taşra
- Rūsūm u ° ādet ile olma maḡrūr
 Mücerred hırka ile olma mesrūr

142a Kerīmü'n-nefs: kerīm enfüs K2, her: bir K2,K3M3.

144a demiş: demişdür K3, māhir: bāhir M2.

146a maḡrūr: ma° ruf K2.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

- Bu tac u hırka vü misvāk u hūdan
Ġaraž işlāh-ı nefis oldu kāmudan
- Alup el kılma her zerrāka ikrār
İderdi bulsa kel başına tımār
- K3 68a Olaruñ çoğı şūret uġrısıdur
Gümān yoğdur ki kisvet uġrısıdur
150. Görüp her ehl-i rızkuñ kisvetini
İnanmañ bilmedeñ māhiyyetini
- M3 7a Şaķın şanma yemez şūfī şoġanı
Ġabuġın daħı koymaz bulsa anı
- K2 7a Bu kavm içinde çok vardır mürā⁹ ī
Uzadur taylasānı vü ridā⁹ ī
- Ĥazer it gitmeden rāh-ı dālāle
Sülūk eyle tarīķ-i i^o tidāle
- Kişi bir yol ile bulmaz Ĥudāyı
Meger ide resūle iķtidāyı
- K1 8a 155. Velī olan olur fiķh ile mevşūf
İder hem “nehy-i münker emr-i ma^o rūf”
- Delīl olur “şırāt-i müştāķīme”
Ĥabīb olur günāh-kār u saķīme

150a ehl-i rızkuñ: zerķuñ sen K3 / rızkuñ: zerķuñ M3, K2,M1,zerrāķuñ M2.

152a çok vardır: vardır çok K3.

154a bulmaz: olmaz M2.

- Nedür dense taşavvuf di tezellül
Huşû^c u meskenet şabr u taḥammül
- M2 6a Taşavvuf şuvfdan müştak degildir
M1 19a Taşavvuf cüz şafâ-yı ḥaḳ degildir
- Bu dünyâdan tevellîdür taşavvuf
Rezâ³ ilden taḥallîdür taşavvuf
160. Ḥayât-ı sermedîdendir taşavvuf
Şıfât-ı Aḥmedîdendir taşavvuf
- Taşavvuf ḥaḳ yolundan çıkmamaḳdur
Taşavvuf ḥükm ü şer^c i yıkmamamaḳdur
- Taşavvuf ḥalk ile ḥulḳ-ı ḥasendür
Bu söz cedd-i Ḥüseyn ile Ḥasandur
- Dimiş Zü'n-nün ü Mısrî kim taşavvuf
Ḳabûl-ı şer^c idür terk-i taşalluf
- K3 69a Zamâne sōfisinde yoḳ tevekkül
Hemân şan^c atları olmış te³ ekkül
165. Dinilmişdür taşavvuf mâ-sebaḳdan
Nufûr u ḳalbdür mādûn-ı ḥaḳdan
- M3 7b İrâdetdür dimiş ba^c zı taşavvuf
Dimeyüp şeyḫine üstâdına üf
- K2 7b Taşavvuf terk-i şübühât dimişler
Taşavvuf terk-i lezzâte dimişler

163a kim: ki K3.

164b te³ ekkül: tekâsül K2.

- Giyüp ak hırkayı gögsüni germe
Dime kim şöfiyem kendüni görme
- Özüñden ayrılı görgeç sözüñden
Bu °ucbuñ perdesin ref° it gözüñden
- K1 8b 170. Ta° allüm ile ref° it türrahātı
Bilem dirseñ eger zāt u şıfātı
- M1 19b Ki tā haqdan haqıqat göstere rüy⁷
Put olmaya saña bu hāy ile hūy
- Bu merhūmuñ taşavvufda kelāmı
Olur itnāb zıkr olsa tamāmı
- Taşavvufdur netice °ilm-i vācib
Bu tafşile bu ma° nādur münāsib
- İmām u Hücetü’l-İslām güyā
Bu fenn ile cihānı kıldı ihyā
175. Teşānīfini fāzıl Birgilīnūñ
Gülistān-ı °ulūmuñ bir gülinūñ
- Mu° addil hem tarīkatla cilāsı
Cihānı gün gibi tutmuş ziyāsı
- M2 6b Ta° allüm eyle hem ta° līm her-dem
Risāle cümleden ola muqaddem

168b kim:ki K2, K3.

170a ile ref° it:it ref° ile M2.

171b put: bed K3,M2.

175b fāzıl: şāhib K3 / Birgilīniñ: Birgivīniñ K1,

- Şağîri'l-ceh̄m ise gözde enāma
Keşîrû'n-nef̄ dür h̄aş u ° avāma
- K3 69a Yeter ° ilm-i taşavvufda ʔarîk̄at
Budur muhtâr-ı erbâb-ı h̄akîk̄at
- Der Beyân-i ° İlm-i Eḥādîs-i Resûlu'llāh Şalla'llāhu ° Aleyhi ve Selem***
- M3 8a 180. Eḥādîs-i resûlu'llāha meşḡûl
Olan oldu iki dünyāda maḡbûl
- K2 8a Ne ° ālî mertebe hıfz-ı eḥādîs
Ḥuşûşâ niyyet-i ta° lîm u taḥdîs
Ḥadîs “belliḡu e° inni”ye ° āmil
Eḥādîsüñ gerek ° ilminde kāmîl
- M1 20a Ne aḡvāl olsa aşḡâb-ı sünenden
° Aḡyādur resûl ü zî'l-minenden
- K1 9a Ebû Dāvud u Tirmizî Nesâ° ĩ
Daḡı Şeyḡeyn Mālîk ey Rızâ° ĩ
185. Bu fende ihtiyār it şeyḡ-i kāmîl
Ḳamunuñ a° lemi ° ilmiyle ° āmil
Şuyûḡ iksârıdur evḡât-ı zâyî°
Kütübden mu° teberlerde bu şâyî°

177b risāle cümleden ola: risālesine cümleden M3 / cümleden ola: olsa cümleden K3 / ola: olsa K2,M1.

178b h̄aş u ° avāma: ḡavāş u ° avāma M1, h̄aş u ° āma K3,K2,M2.

179a yeter: biter K2,M1.

* Başlık:-K1,-M1, Beyân-ı ° İlm-i Eḥādîsü'n-Nebeviyye K3,M3,K2 ,Beyân-ı ° İlmü'l-Eḥādîs M2.

180b dünyāda: ° ālemde K1,M1.

182a ° āmil:mā° il M1.

182b kāmîl: ° āmil M1.

183a ne aḡvāl olsa: ne olsa ki K3.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Ḥadīṣ esmā^c ı bābında edebdür
İrişmek sinn ü mīme müsteḥabdur

Olur cā^o iz bu senden olsa mādūn
Kemālūñ “sinnūhu neyf u^c işrūn”

Bulinsa fenn ü sinde senden esbağ
Olur taḥdīse anlar senden elyağ

190. Uşūlidür ḥadīṣūñ Şerḥ-i Nuḥbe
Derūn-ı dilde it^c arz-ı maḥabbe

Bu fennūñ kendüsi gibi uşūli
Kifāyet üzre farz olmış ḥuşūli

Kütüblerde eşaḥḥı ḳavl-i Bārī
Eşaḥḥı soñra Müslümle Buḥārī

K3 69b Muşābīḥ u Meşāriḳ belki Mişkāt
Bu esmāya^c aceb enseb müsemmāt

Muşaḥḥaḥ ger bulursun şerḥ-i ṫıbi
Alursun Ḥazret-i Ḥaḳdan naşībi

Der Beyān-i^c İlmü't-Tefsīr*

M2 7a 195. Yazup envār-ı tenzīlinde Ḳāḍī

M1 20b Ḥilāf-ı māmezāya oldı Rāzī

187a ḥadīṣ esmā^c ı: ḥadīṣiñ simā^c ı K2.

192a kütüblerde: kütüblerden M1,M2,M3

193a muşābīḥ: muşadīḥ M2.

* Başlık:-K1, -M1, Beyān-ı^c İlmü't-Tefsīr K2,K3,M2,M3.

- Re° İsdür dir ° ulûma ° ilm-i tefsîr
Budur farz-ı kifāye itme taqşîr
- K2 8b Kelāmu'llāh ola bir ° ilme mevzû°
Ne medh itsün anı olmaz mı maṭbû°
- K1 9b Nedür fazlı diseñ sâ° ir kelāma
İlāhuñ fazlıdur cümle enāma
- Tefāsîre gerekdür bî-ta° assüf
Eḳallî on sekiz ° ilme tevaḳḳuf
200. Hüşüşâ kim ola tefsîr-i Ḳādî
° Uluvv-i rütbede ey ḥaḳḳa râzı
- Hüseyni Vâ° iz olsa yâ medāruñ
Olur icmālice nazma tedāruñ
- Muşaḥḥaḥ mu° teberden çok kitāba
Olan nâ° il varur şavb-ı şavāba
- Ne devletdür tefāsîr-i nefâ° is
Hüşüşâ bir mütemmem nev ° arâ° is
- Kebîrinde yazar Faḥr-ı müfessir
Tefāsîre çalış olma muḳaşşir
205. Ben oldum muḡtenem bî-ḥadd veḡāya
İrüp tefsîre şuḡlumdan ḡināya

201a vâ° iz: va° z K2.

203a tefāsîr-i: tefāsîrden K2.

203b bir : kim M3 / mütemmem: mütahḥiḥ K2.

205a veḡāya: nümāya K3.

205b şuḡlumdan: şuḡlundan K2, şuḡlumda M2.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Der Beyān-ı ° İlmü't-Ṭıbb*

- K3 70a Ṭabībā müsteḥabdur ° ilm-i ebdān
Devā terkinde yoḡdur işm-i ° işyān
- M1 21a Yımek içmekde varsañ i° tidāle
Eṭıbbādan ne ḡacet var su° āle
- Her işde mu° tedil ḡubb-ı nebīdür
Bu fende sevgili ṭıbb-ı nebīdür
- M3 9a Celāle'd-dīn-i Rūmī Meşvenīde
Muşarraḡ kıldı nazm-ı müstevīde
210. Nucūm u ṭıbb-ı ° ulūm enbiyādur
Degil ° aḡlıyla vahy-i aşfiyādur
- K2 9a Ğazālī efḡal-i ehl-i dirāyet
Dimiş ṭıbb ° ilmīne farz-ı kifāyet

Der Beyān-ı ° İlmü'l-Lüġat ve't-Tevārıḡ**

- M2 7b Buyurmuş rāġıb-ı faḡr-ı efāḡıl
- K1 10a Ṭarīḡat ° ilmidür ol şāḡıb-menāzil
- Menāzilden luġat evvelki menzil
Bu sözde müttefik ehl-i fezā° il
- Lüġatden fāriġ olma behre-yāb ol
° Azīz ü ercümend ü kām-yāb ol

* Başlık:-K1,M1, Beyān-ı ° İlmü't-Ṭıbb K2,M3,K3,M2.

206a ṭabībā: ṭabībe M2.

211b dimiş ṭıbb ° ilmīne: bu ilmi ṭıbba der M3,K3,K2,M2.

** Başlık:-K1, Beyān-ı ° İlmü'l-Lüġat ve't-Tevārıḡ K2,M1,K3,M3,M2.

212b ṭarīḡat ° ilmidür: ṭarīḡ-i fende K1,M1.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

215. Olursañ fâ' iç-i her bir mu° aşır
Tevārîh ü siyerden olma kâşır

Kimüñ ki ola bir kāmüsü elde
Lügatdan şanki var kāmüsü elde

Halīmī Fārisīde bir ° acā° ib
Lügatdür cāmi° cümle garā° ib

Ġaraz temşıldür ° ilm-i beyānda
Teşānīf-i ° acībe çok cihānda

Der Beyānı-i ° İlmü'ş-Şarf ve'n-Nahv*

M1 21b Ne elzemdür dimişler ° ilm-i ālet
K3 70b Degil pūşīde bir ferde bu hālet

220. ° Ulûm u şarf u nahve it ri° āyet
Bunuñ emşālidür farz-ı kifāyet

Nazar kıll nahve cehlinden va° ĩde
Muşarrahdur kelām-ı Eşma° ĩde

M3 9b Eger tālīb olursa nahve cāhil
Ġadīs-i “men kezēb” tahtında dāhīl

214a fāriğ: hālī K2,M2,M3,K3.

214b çemend ü: çemende K3.

215b siyerden: siyerde K2.

216 ki: kim K2.

217b lügatdür: lügatde K2.

* Başlık:-K1, Beyānı-ı ° İlmü'n-Nahv ve'ş-Şarf M1, M3, K2,M2. Beyānı-ı ° İlm'ş-şarf ve'n-Nahv K3.

220b emşālidür: emşālide K2,M2,K3.

221a cehlinden: cehlinde K2,M1.

221b işma° ĩde: aḥmedīde K2.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

- Bu bezm içre ne Hindî ne ° işâmi
Elüñden koyma bir dem naḥv-ı Ceâmî
- K2 10b Ziyâde naḥvde olur naşibüñ
Şurûḥ ile ola Muğnî'l-lebîbüñ
- Der Beyân-i ° İlmü'l-Mantık***
- K1 10b 225. Tārīkat mantıķı yazdı merāma
Didi ḥillinde dāḥildür kelāma
- Vücūh u ḥallini İbn-i Ḥacerde
İder naḥlin Kitāb-ı Mu° teberde
- Ma° āni naḥvidür mantıķ mufaşşal
° Ayāridür ° ulūmuñ şekl-i evvel
- M2 8a Dimişdür ḥürmetin ba° zı eḫāḍıl
Mü° evveldür kelāmi olma ğāfil
- Ḥuşūli mantıķuñ ḥāli tekellüm
Olur bi't-tab° ba° zına bi't-ta° allüm
- M1 22a 230. Şanursın müctehid bilmez bu fenni
Gel inşāf eyle itme sū° -i zannı
- Taşavvur mı gerekmez aşl u fer° e
Saña taşdıķ yok mı ḥükm-i şer° e
- Olur ğūyā baķan fetḥ-i mubīne
Bu mantıķ ° ilmi lāzım ° ilm-i dīne

224a naḥvide olur: ola naḥvide K3, olur naḥvde M2 / olur: olsa M3.

* Başlık:-K1, Beyân-ı ° İlmü'l-Mantık K2,M1,K3,M3,M2.

- K3 71a Temantağ yā Buneyye hüve fāhīr
Gerek ° ālim ola mantıqda māhir
- İden afāka mantıqdan meṭāli°
Nücūm u müdde° ā olsa ṭevāli°
235. Efādıdan olan taḥkīka ° āzīm
Aña k̄ānūn mantıq aḥz-ı lāzım
- M3 10a Ġazālī İbn-i Hācib Faḥr-i Rāzī
Bu fenni medḥ ile keşf itdi rāzı
- Tetebbu° la bulursın nūr-ı dīde
Ne medḥ itmiş bu fenni āmedīde
- K2 10a Efādıdan biri Şadrü'ş-Şerī° a
Uşūle mantıqı kılmış zerī° a
- K1 11a Bulardan sen kime itdūñ ° itābı
Ṭolu suğrā vü kübrādan kitābı
240. Diseñ bī-vehdür teslīm-i mantıq
Keşürbü'l-ḥamrdur ta° līm-i mantıq
- Cevābı Şāfī kim bā° is felāḥa
Dimiş İbn-i Hacer İbn-i Şalāḥa
- Muḥarrem ḥalt olandur felsefiyye
Muḥalleldür müzahrefden şafiyye

233 ° ālim: ° ilm K3 / ola: olan M2.

234b müdde° ā olsa: müdde ola K2.

238a Şadrü'ş-Şerī° a: Şadr-ı Şerī° a M2,M1.

240a teslīm: ta° līm K3.

241b ibn-i: bin K3.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

- M1 22b Bu müsta^c mel olan mantık mümeyyez
Mühezzeb emr-i menhiden mücevvez
- Belī maḥlūṭı hem cā' iz diyen var
Ḥalīmī hem anuñ manendi aḥyār
245. Daḥı Bezzāziye gibi efādıl
Bu tecvīzātedür ḥōšnūd u ḳā' il
- ° Ulūmuñ nefsine lāzım şerāfet
Olur mı vech-i zemminde leṭāfet
- M2 8b Ne ḥōşdur bāb-ı ta^c līm ü ta^c allüm
İfāde itmiş erbāb-ı tekellüm
- K3 71b Te^c allem yā fetā el-cehlu ° ārun
Velā yerḳā bihā illā ḥımarun
- ° Ulūmında ne söz “hel yestevī”nüñ
Azar mı sālīk-i rāhı sevinüñ
250. Tefennünde teḥallüşdür muḳarrer
Aña birden kelāma eyle bāver
- M3 10b Ḥadīşi “innemā'l-° amāle ° āmil”
Olur her kim olursa dīnde kāmīl
- Degil mi niyyet ile ecr-i a^c māl
° Urefītu'ş-şerre lā-lişşerri iḳbāl

243b menhiden: nehiden K3.
244b aḥyār: aḥbār K3.
246a şerāfet: şerāṭat K2.
246b zemminde: deminde K3.

K2 10b Ne mâni° sâlik-i rāh-ı reşāda
Müveccehdür teveccüh iktisāda

K1 11b Mebādiyye teveğğul itmez ehli
İderse fevt olur maqşūd u aşlı

255. Olur mı terk ola tefsīr-i āyāt
Ola dersūñ mücerred felsefiyyāt

M1 23a Şerāyi° den netīce olma gāfīl
Faqīh-ı medrese ol olma cāhil

Der Beyān-i ° İlmü'l-Ādāb*

Ne dirsiz ° ilm-i ādāba ° aceb siz
Bu ° ilme cāhil olmaz mı edeb siz

Mu° allel geh mu° ārıẓ gāhi mâni°
Olan olmağ gerek ādābı cāmi°

Cedel izhār-ı Hağ için ne elzem
“Vecādilhum” buyurmuş Rabb-i a° lem

Der Beyān-i ° İlm-i Uşūli'l-Fıkh**

260. Uşūl-i fıkhdur farz-ı kifāyet
Bilür hāşiyetin ehl-i dirāyet

K3 72a Bu fen menkūl ile ma° kūlı cāmi°
Şerefde nef° ide hırşide lāmi°

255a terk: şirk K3.

* Başlık:-K1, Beyān-ı ° İlmü'l-ĀdābM1,K2,K3,M2,M3.

** Başlık:-K, Beyān-ı ° İlm-i Uşūlü'l-Fıkh M1,M2,M3,K2, Beyān-i Uşūlül-Fıkh K3.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

- Hemān mevzū° ina baq söyle nāsa
Kitāb u sūnnet icmā° u kıyāsa
- Mucāhid müsta° id ° ilm-i uşūle
Furū° ı cez b ider bāb-ı huşūle
- M3 11a Yeter telvīh ile tevzīhe hem-ser
M2 9a Hāvāşide ḥasen ey ḥüsn-i manzar
265. Uşūlüñ muhtaşar şerḥ ile Seyyid
Merātib mūntehāsında mü° eyyid
- K2 11a Kime bir metn-i tenkīḥ olsa ez-ber
Olur ḥurşid-veş ° ālemde aḫher
- Der Beyān-i ° İlmü'l-Ma° ānī***
- K1 12a Ma° ānī ° ilmidür farz-ı kifāye
M1 23b Degül pūşide ihvānı şafāya
- Mühimmātuñ ehemmidür ma° ānī
Belāgat bābı i° cāzuñ beyānı
- Feşāhetde kemāl ise irāde
Bu fenne ol mülāzım ir murāda
270. Diler misin temāşa-yı şanāyi°
° Acāyibden yiter fenn-i bedāyi°

262a baq: bu K3.

263b furū° ı: feraḥı K3.

264a telvīh ile tevzīhe: tevzīhe ile telvīh M2,K3,M3.

266b olsa:ola K1.

* Başlık:-K1, Beyān-ı ° İlmü'l-Ma° ānī K2,K3,M1,M2,M3.

Haṭā' idür müşābih misk-i Çine
Muṭavvel baḥşi zülf-i meh-cebīne

Beyānı vaḥy mu' ciz Muḥtaşarda
Elüñden ḳoyma olsañ muḥtaşarda

Der Beyān-i ' İlm-i Ḥesāb*

Mebādīden biri ' ilm-i ' adeddür
Bunuñ mānendi a' dād-ı ' adeddür

' Ulūmuñ rub' udur fehm it ḥesābı
Ferā' iz nışfidur bil intisābı

275. Ḥulāşa oḳuyan olur mı ḥā' ib
Olursa kendüde bir fikr-i şā' ib

Ferā' izde Sirāce'ddīn de māhir
Aña ' ilm-i ḥesabuñ nef' i zāhir

M3 11b Muḥammed şāhibü'r-rüz itdi taḥrīr
Didi şāhib-i Muḥīṭ faḥr-ı taḥrīr

M1 24a Dime muṭlaḳ ḥesābı re' y ilendür
Haṭā' inüñ ṭarīḳi vaḥy ilendür

K2 11b Fıḳıh-ı Hindüvānī seyr iderken
Buḥārādan girü Belḥe giderken

K1 12 280. Didiler miḥnete alduñ mürādif
Efāḳıldan kime olduñ müşādif

* Başlık:-K1, Beyān-ı ' İlmü'l-Ḥesāb K2,K3,M1,M2,M3.

273b mānendi: emşāli K1,M1.

275b kendüde: kendüden K3,K2, / fikr-i: mekr-i K3.

276a ferā' izde. ferā' izden M1,K3,M2.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

- M2 9b
- Didi gördüm Buḥārā içre fādıl
Biri nıṣf-ı faḫīḥ ü biri kāmīl
- Bütün meydānı almıṣ ° ilm ü faẓlı
Faḫīḥ-i nıṣfı gördüm İbn-i Faẓlı
- Ḥesābiyāta cāhil nıṣf-ı ° ālim
Bunı yazdı Muḥammed bin Ḳāsım
- Der Beyān-i ° İlmü'l-Hendese***
- ° Ulūmı hendese dāḫil mübāḫa
Bular ma° lūm ehl-i ıstılāḫa
285. Fetāvīsinde ḳāḏī-ḫān-ı fādıl
Yazar ḫuffār-ı havz için mesā° il
- Ne miḳdār olmada ücret ecīre
Olur dā° ir bu fenni bī-naẓīre
- Zerī° a adlu taṣnīfīnde Rāḡīb
Yazar bir ḳāḏī bu fenne ṭālib
- K3 73a
- Didiler irdiñüz sinn-i seniyye
Ne lāzımdur ° ulūm-ı hendesiyye
- Murādumdur didi her fenni bilme
° Adāvet olmaya ḳalbimde ° ilme

283b bin: ibn-i K2,M3.

* Başlık:-K1, Beyān-ı ° İlmü'l-Hendese M1,M2,M3,K2,K3.

Der Beyân-i ° İlmü'l-Ḥikmete'l-İlâhiyyatı ve't-Ṭabî° iyye*

- M1 24b 290. İlâhiyât-ı ḥikmetde mesâ° il
M3 İki kısım üzredür ey yâr-ı sâ° il
- Şerâyi° zıddıdur maṭrûḥ u zâ° il
Odur cehl-i mürekkeb ğayr-i ṭâ° il
- K2 12a Meger ki def° -i ḥaşm ola irâde
Olur câ° iz ifâde istifâde
- K1 13a Bu tafşîle nazarla ola mefhûm
Ṭabî° iyât-ı ḥikmet ḥâli ma° lûm
- Olan şer° a muvâfiḳ oldu maḳbûl
Ṭarîḳatda bu re° y gördi ma° ḳûl
295. İşârât u Şifâ u ḥikmetü'l-° ayn
Bulardan ḳalmaya ḥâṭırda bir reyn
- Ḳabûl u ḳısmet itmez cüz° -i ferdi
Ḥakîmüñ vehm ile ḳısmetde derdi
- Heyûlî şüret işbâtı belâdur
Bu derde felsefîler mübtelâdur
- M2 10a Bu ḳavl-i bâṭıla bâ° iş bahâne
Ḳıdem işbâtıdur fânî cihâna

* Başlık:-K1, Beyân-i ° İlmü'l-Ḥikmete'l-İlâhiyyatı ve't-Ṭabî° iyye K2,K3,M1,M2,M3.

293a ola: olsa M2,K2.

293b ṭabî° iyât: ṭabaḳıyyât K2.

297b felsefîler: felseyyiye K2.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

- Bunuñ mişli yigirmi bir mesâ° il
Kitâbında hakîmüñ kavli bâtıı
300. Tehâfütde Ğazâlî H°ace-zâde
Bunuñ taḥkîkin itmişler ziyâde
- Beyân-i ° İlmü'l-Hey° et ve'l-Uşturlâb ve'l-Kimyâ ve'z-Zîc ve'r-Reml ü
Mâyinasiye vü ° İlmi's-Sihr***
- M1 25a Buyurmuş hey° etüñ ḥallinde Râzî
K3 73b Ḳalup mesrür ehl-i imtiyâzı
- Cevâzında şevâhid yazdı âyât
Biridür “inne fî ḥalkı's-semavât”
- Naẓar kıı “ve's-semâ-i zâti'l-buruc”a
Ma° âricdür kemâlât-ı ° urüca
- M3 12b Semâvât-ı ° ulâda âfitâba
Temâşâ eyleseñ zerrîn kitâba
- K2 12b 305. Ḳamer seyrende gör şun° -i İlähı
Bu devr ile bilürsüñ sâl [ü] mâhı
- Daḥı şemsiyye vü devriyye ḥâli
Bu ° ilm ile olur ḥâşıl me° âli
- K1 13b Yüz altmış altı yer miḳdârı şemse
Tevâḳḳuf eylemiş evḳât-ı ḥamse

299a bir mesâ° il: yere mâ° il K3.

* Başlık:-K1,-M1, Beyân-i ° İlmü'l-Hey° ete ve'l-Uşturlâb ve'z-Zîc ve'r-Reml ü Mâyinasiye vü ° İlmü'l-Kimyâ M3, Beyân-i ° İlmü'l-Hey° ete ve'l-Uşturlâb ve'z-Zîc ve'r-Reml ü Mâyinasiye ve'l-Kimyâ K2, Beyân-i ° İlmü'l-Hey° ete ve'l-Uşturlâb ve'l-Rub° ve't-Taḳvîm ve'z-Zîc ve'r-Reml ü mâyinasiye vü ° İlmü'l-Kimyâ K3. Beyân-i ° İlmü'l-Hey° ete ve'l-Uşturlâb ve'l-Rub° ve't-Taḳvîm ve'z-Zîc ve'r-Reml vü ° İlmü'l-Kimyâ M2.

307a yer: bir K3.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Zühaldür Müşterî Merîh sâ° ir
 ° Uṭārid Zühredür seyrinde ḥā° ir

Kimi şarḳa kimisi ğarba mā° il
 Vucūd-ı şāni° a aḳvā delā° il

310. Sevābit seyrini eyle hüveydā
 Tefekkür it ne şāni° Rabbe şî° rā

Cediyy-i kevkebi ḳurbunda belle
 Bu ḳuṭbî ḳibleye “aḳvā edille”

Felekden a° zāminuñ sür° atinde
 Ḥaşîşā ḳavli şān-ı rif° atinde

Bedihîdür ekābirden enāma
 Neden müstahrec olmuş rûz-nāme

Yine dā° ire-i Hindiye dā° ir
 “Ehille semti ḳible” çok nazā° ir

M1 25b 315. Ḳamusı hey° ete eyler tavaḳḳuf
 K3 74a Bu söz zāhirdür yoḳ aṣlā ta° assuf

M3 10b Bu ° ilmi bilmemek inşaf olur mı
 Kudürāt-ı derūnı şāf olur mı

Ne dir gör şāhib-i Yūsuf Zelîḥā
 Kevākib seyrine itdikde ĩmā

308a zühaldür: zühalde K2.

310a eyle: eyler K3,K2,M3.

312a felekden a° zāminuñ: felekde a° zāmidur K2.

312b ḥaşîşā: ḥaşîşā M1,K3, şān-ı şāz-ı K2,M1,K3.

314a dā° ire-i: dā° ire bu K2.

315b yoḳ aṣlā: aṣlā yoḳ K2,M3.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 8/4 Spring 2013

- Yigi ez gurib dū şarq-ı gerde
Yigi der şarq-ı keşti ° ark-ı gerde
- M3 13a Çünān ger mende der menzil büriden
Kezin cünbeş nedārend ārmiden
- K2 13a 320. Beherdem tāze naqş mi numāyend
Velākin naqşīnendī rā neşāyend
- Ṭarīkat şāhibiyle Ḥāce-zāde
Bu ° ilmūñ ḥüsñin itmişler ifāde
- K1 14a Degil şer° e mu° ānid ° ilm-i hey° et
Bulur bu remzi erbāb-ı şerī° at
- Belī ba° zı mesā° il-i qalīle
Münāfidür şerāyi° den delīle
- Degil hey° etden ol qavl-i menāfi
Budur ḥükmi muşahḥah qavl-i şāfi
325. İlāhī vü ṭabī° iden qarışmış
Muḥakkıq Ḥāce-zāde böyle yazmış
- Kebīrinde didi faḥr-ı efādil
Bize ṭa° n eylemiş bu fende cāhil
- Diseñ ol şaḥs-ı mişkīne ki sende
Ne vardur şarf kıll sende kīseñde

322a mu° ānid: muvāfiq K2.

323b şerāyi° den: şerāyi° de K2.

324a hey° etden: hey° etde K2.

- M1 26a Kitābu'llāhı itdükde te° emmül
Fesād-ı re° yün eylerdün ta° aqkıl
- Ṭarīḳ-i i° tidāle sālīk olsun
Hevādan nefsi-i hıfza mālīk olsun
- K3 74b 330. ° Ali Ƙuşcı ile Lārī bu fende
Müfīd [ü] Muhtaşardan olsa sende
- Ne hācet olsa ehlün kendüsiyle
Mülahḥaş rümisi bir cündüsiyle
- Güneş mir° āti uşurlāb ° ilmi
Dimişler İbn-i Hürmüşlāb ° ilmi
- Muḳanṭar yā muceyyib rub° u kāmīl
Mevākīt u şalāta ° ilm-i şāmīl
- M3 13b Cihāt-ı erba° a hem semt-i ḳible
Gelür bu fenn ile elbette fī° le
- K2 13b 335. Bilā şübhe bu fen dāḥil mübāḥa
M2 12a Ne māni° sālīk-i rāh-ı şalāḥa
- Eger dirseñ Ğazālī bī-ğarazdur
Dimiş ° ilm-i nücūma kim marazdur
- K1 14b Dimek olmaz bu söze ḥaḳ degildür
Belī maḥşüş durur muṭlaḳ degildür

327b sende: hende K2.

327b senden: sende M2,K2,K3 / kīseñde: keseñde K2,M3,M2,K3.

328a itdikde: itseñde K2,M1,M2.

330b müfīd-i: muḳayyed K2 / muhtaşardan: muhtaşarda K3.

333a muḳanṭar yā: muḳanṭara K2.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Dem-i hasf-ı kamer vaqt ü zelâzil
 Ğuyûba hüküm ider ba° zı erâzil

Müveccehdür Ğazâlînüñ kelâmı
 Nikâtı añlamaz her hãm-ı ° âmı

340. Ne söz taqvîm ü zîce ey muhâsib
 Seyücedden müneccim oldı kâzib

M1 26b Hüdâdan ğayri bilmez kimse ğaybı
 Budur haq söz kimüñ var bunda reybi

Hârâm u mürîş-i nekbet be-her-hâl
 Kehânet ° ilm-i sihr ü ° ilm-i remmâl

Biri Bercîs u Keyvândan haberdür
 Biri Engîs u lihyândan haberdür

Şurûr-ı ma° şiyetdür sen nazâr kıl
 Dimişlerse cevâzında hazer kıl

K3 75a 345. Tama° mâla helâk-i nâsa bâ° iş
 Taleb iksîr ile iflâsa bâ° iş

Beyân-i ° İlmü'l-° Arüzü'l-° Kâfiyye ve'l-Mu° ammâ vü ° İlmü'l-° Hatt u
° Karzı'l-° Şi° r u ° İlmü'l-° İnşâ*

° Arüz u kâfiyye ° ilm-i mu° ammâ
 Dağı hem qarz-ı şî° r u ° ilm-i inşâ

339b nikâtı: nigâhî K3 / hãm-ı: hâş-ı K2.

340a muhâsib: mükâseb K2.

341b budur haq söz: bu söz haqdur K1, M1.

* Başlık: -K1, -M1, -K2, Beyân-i ° İlmü'l-° Arüz u ° İlmü'l-° İnşâ ve'l-Mu° ammâ vü ° İlmü'l-° Hatt ü Karzı'l-° Şi° r ü ° İlmü'l-° İnşâ K3, Beyân-i ° İlmü'l-° Arüz-ı Kâfiyye vü Gayruhâ M3, Beyân-i ° İlmü'l-° Arüz u ° İlmü'l-° Hatt u Karzı'l-° Şi° r ü ° İlmü'l-° İnşâ ve'l- ° İlmü'l-° İnşâ K2.

- Bunuñ emşāli ° ilm-i haṭṭ u eṣ° ār
Nedür dīne zarar ey baḥr-ı efkār
- M3 14a Belī beyhūde hicv ü nā-sezādan
Şaḫın eyle ḫazer rüz-ı cezādan
- K2 14a Zamān-ı cāhiliyet şa° irin sen
Biridür İmriu'l-Ḳaysı şayarsan
350. Muḫaẓẓaram da Ḥassān u Lebīdī
Resülün şā° irindendür şay imdi
- K1 15a Olan şā° irden İslām içre esbaḫ
Birīdür ehl-i İmāndan Ferezdaḫ
- Şaḫın şī° ründe sen uyma hevāya
Olursın hāyim-i ehl-i ḡavāya
- M1 27a Şerī° atda nazār ḫıl çār-sūya
Yapış “illellezīne āmenū”ya

Tetimme*

° Ulüm ḫāline pes āḡāh olanlar
Sarāy-ı maḫşada rehber bulanlar

355. Derūnı beñzemiş baḥr-i muḫīte
Şifā bulmuş cehāletden besīte

347a ° ilm-i: ki K3.

348a hicv ü : hem-çü K3.

352a şī° riñde sen:sen şī° riñde K2

* Başlık:-K1, Fī Beyān-i Medḫū'l-Ḥāl M3.

354a ° ulüm: ° ulūmun K3.

354b bulanlar : olanlar K2.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

- Mürekkebden kaçup bir kaç mürâhil
Dimez ° ilm-i hicâb ol merd-i ° âkil
- ° Ulûmu kesb ider ol ° âr kılmaz
Îlâhuñ feyzini inkâr kılmaz
- K3 75b Gice gündüz olup ° ilmiyle ° âmil
° İbâdetde ider iqbâl-i kâmil
- İmâmuñ Tilmîzî Dâvud-ı Tâ° î
Nazardan tayy kıldı mâsivâyı
360. Fürûz-ı ° aynine ° âlem muhayyer
Muqîm olsun ° ilimde her-dem ister
- Belî evlâdur ° ilme muhibbe
Olup şuglı ° ulûma müsteħabbe
- M3 14b ° Amel fâdıll ziyâde ° ilm-i efđal
Buña şahid yeter Qur° ân-ı münzel
- K2 14b Tarîkatde yazılmış bu kavâ° id
Ehâdîs-i kütübden çok şevâhid
- ° Arâyisde dimiş şems-i efâdıll
° Ulûm-ı keşfidür emr-i fezâ° il
- K1 15b 365. Ne gördi Hızrdan Mūsâ ° acâyib
M1 27b Fazîletdür degüldür farz u vâcib

357b feyzini: fazlımı K2.
356b iqbâl: ikdâm M1,M3.

Der Beyân-i Hâlu'l-va° z ve't-Tedrîs*

Ṭarîḳ-i enbiyâdur va° z u tedrîs
 ° Uluv-v-i rütbedendür ders-i İdrîs

İmam A° zam ṭarîḳi ders ü fetvâ
 Revâ iftâye ehl-i ° ilm ü taḳvâ

Ḥasendür belki aḥsen ḥalkâ vâ° iz
 Ola Vâñi gibi baḥr-ı mevâ° iz

Virür dîne zarar kıṣâş-ı câhil
 Müzezbzeb i° tiḳâdında müsâhil

Der Beyân-i Hâlü'l-Ḳazâ**

370. Ḳazâdur şa° bı ammâ çok sevâbı
 Diyânetdür imâmuñ ictinâbı

K3 76a

Ebû Yûsuf gibi olursa ḳâḏî
 Ḳazâsında olur Mevlâsı râzi

Ḳuzâti ° aşrımızda kerr ü ferde
 Hevâsı cem° -i genc ü sîm ü zerde

Hüdâdan ḥükm ider her dem hevâsı
 Menâşıbdan şayar alçaḳ Sivâsî

Ḳazâdur vâḳı° â farz-ı kifâye
 Degil câh u riyâset ḳat° u pâye

* Başlık:-K1, Beyânü'l-va° z ve't-Tedrîs K2,K3,M1.

368a belki: ehliñe K3, aḥsen: ems K3.

** Başlık:-K1, Beyân-ı Hâlî'l-Ḳazâ K2,M1,K3, Beyân-i ° İlmü'l-Ḳazâ M3.

374b câh: cân K3.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 8/4 Spring 2013

375. **Qazādur uqramaq gerçi qazāya**
 Ne lāzım şarf-ı qudret irtişāya
- M3 15a ° Amelde sevgili olmaz qazādan
 M1 28a Olursa pāk-dāmen irtişādan
 K2 15a
- Reşā şānında gör gencīne yazmış
 Olur rüz-ı cezā genci ne yazmış
- K1 16a Benī İsrā⁹ ile olan quzātı
 Hādīs ile işitdūñ ey **Tōkātī**
- Yeter mālī yetāmı ekl ü bel° a
 Bu kısmetde gezersin qal° a qal° a
380. ° Aceb Keşşāf nuşhından neşāyih
 Olan ° azlūñ zamānında feḍāyih
- Qazā taqlīdi rüşvetle belādur
 Şahīh oldur anuñ hūkmi hebādur
- Zamāne qāḍīsınuñ hālī gālib
 Qazā taqlīdine rüşvetle tālib
- Düyünında edāda cüst u cūsız
 Olur olmaz tütünsüz sāde rūsız
- Tütündür qahvedür virānesinde
 Tütün tütmez de olsa hānesinde

375b şarf-ı: ħarf-ı K3.

376a ° amelde: ° amelden K3.

380a nuşhından: nuşhında K1.

381b hebādur: hevādur K2,K3,M3.

383a düyünında: düyünından K2,K3.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 8/4 Spring 2013

385. Çazāda ° ilm ile ° āmilden olmağ
 Diyānetdür dīnde kāmilden olmađ⁹

K3 76b Beni sevđ it ° amelde ° ilme yā Rab
 İki dünyāda rüsvā kıлма yā Rab

Mersiye vü Ta° ziye*

Benim Nazmü'l-'Ulüm adlu risālem
Tamām olmışdı bu tuħfe ° ucālem

Çazā-yı āsumānī ol maħalde
Müheyyā ba° zı esbāb-ı ecelde

Tođat ħalkı idi t̄ā° ūna mađzar
Bir eksük guşşadan tārīħ-i eşher

K2 15b 390 Şadāyı her maħalde gūn-ā-gūna
 Gelür “innā ileyhi rāci° ūn”a

Benim merħūm Fazlu'llāh ođlum
Fünūna vākıf u āgāħ ođlum

Feraħ-baħşı nesīm ü şubħ-gāħı
Ĥađīđatda idi fağl-ı İlāhī

O dem tedrīsine idi işbāt-ı vācib
Demi dersīne olmazdı ħācib

⁹ Bu dizede vezin hatası var.

385b diyānetdür dīnde: diyānet dīndür K1, diyānet dīnde K3, diyānetdür dīnde K2, diyānet dīndedür M1.

386b kıлма: itme K1.

* Başlık:-K2,Mersiye-yi Va° z K3.

390a maħalde: maħale K3.

393b tedrīsine: dersīne K1.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

- Oğudurdı özi Şadrü'ş-Şerî° a
Vuşül-i raħmete ola zerî° a
- K3 77a 400 Haya vü hayy beyninde hayatı
Māh-ı zī'l-hiccede rüz-ı memātı
- Vücūh ile şehādet oldı hāşıl
Didim tārīhini cennāte dāhıl
- 395 Teraħhüm itmedi ben nā-tüvāna
Civārı raħmete oldı revāne
- Hayāl-i tārīhinüñ naqşı oldı
Sözi dilde hayālî gözde qaldı
- Faķire nev ° arūsı döndü nāle
Ġamından eyledükçe āh u nāle
- Nic'etsün emr-i Haķķ'a vālideyni
Dutam ki gitdi gözden nūr-ı ° ayni
- Erenler taġına medfün kıldum
Derūna taġını maķrūn kıldım
- K3 77a 400 Haya vü hayy beyninde hayatı
Māh-ı zī'l-hiccede rüz-ı memātı
- Habībün hürmetine yā İlahī
Nigāhī merħametler it nigāhī

394a şadrü'ş-şerî° a: şadr-ı şerî° a K3.

394b ola: oldı K2.

396a naqşı oldı: naqşını aldı K2.

397a döndü : dutdu K3.

398b dutam ki: dutma ki K3.

400b māh-ı : şehr-i K2, ser-i K3,M2.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

- Mezārına açılsın bāb-ı cennet
Refîk olsun aña aşhāb-ı cennet
- Gönül şabr eyle itme āh u zārı
Kelām-ı haqqā eyle i° tibārı
- K2 16a 405 Bu sözlerden degil şekvā murādım
Hudādan merḥametdür i° tiḳādım
- Kim oḳursa bu nazm-ı dil-küşāyı
İde ḡufrān ile her- dem du° āyı
- Kelāmumda bulursa ° ayb u noḳşān
Kerem dāmānı ile ide pinhān
- Ne ḡoş ° özr eylemiş ba° zı efādıl
Pesendīde güzel ma° ḳüle ḳā° il
- İzā aḡseste fi-lafzī ḳusūrā
Ve vehnā fi't-teveşşüli'l-ma° āna
- 410 Felā noḳşān raḳıḡı inna raḳıḡı
° Alā miḳdārı tenşīti'z-zamānı
- İrüp Nazmü'l-'Ulüm çün kim tamāma
İrişdi nef° ī ilcāsı enāma
- Nizām oldı ° Ulüm-ı nazmı anuñ
Virür rūḡa şafā-yı fehmi anuñ

407a noḳşān: nisyān K3,K2,M2.

408a ne ḡoş ° özr: ne ḡoşca K1.

408b güzel: sözi K2, görür K3, gören M2.

410a noḳşān raḳıḡı: te° ḡuz bi-naḳşı K3.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

- Çü nazm itmiş bu silke anı nâzım
Fedâ olsun yolına baş u cânım
- Cihân içre kırmış bir şems-i enver
Siphrini anuñ yanında aḡter
- K3 77b 415 Gönüller ° âlemin nūr eylemiş hep
Cehâlet zulmetin dūr eylemiş hep
- Ne görmüş mişlin anuñ çeşm-i gerdün
Ne işitmiş mişâlin gūş-ı meftün
- Ḥaḳîḳide budur maḥbûb-ı maḡlûb
Şeri° atda budur maḳbûl ü merḡûb
- Çün eş° âr eyler işbu nazm-ı evfer
Kim anuñ nâzımıdır kenz-i cevher
- Nasîb olmuş aña behre ° ulûmdan
Ḥalâş olmuş reh-i kân-ı zulûmdan
- 420 Ricâ budur ki ola ḳabri cennet
Cinân içre bula her-demde vuşlat
- Ḳıyâmetde Ḥilâlîye İlâhî
Şefâ° âtın naşîb it vir nigâhî
- Ḳamu aḥbâb-ı ihvânı daḡı hem
Cinân[uñ] içre ḳıl anları mün° am

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Sonuç

Tokatlı İshâk Efendi'nin yazmış olduğu *Nazmu'l-Ulûm* adlı mesnevî, dil yönünden sağlam bir eserdir. Kelimeler genel olarak dikkatli seçilmiş, anlam yönünden zengin kelimeler kullanılmıştır. Mesnevînin en büyük eksikliği Türkçe kelime kullanımının az olmasıdır. Mesnevîyi oluşturan kelimelerin dillere göre oranı gözden geçirilince, Arapça ve Farsça kelimelere oranla, Türkçenin çok düşük nispette yer aldığı görülür.

Tokatlı İshâk Efendi, 17. yüzyılda yaşamış, devrinin ilim adamlarından ilim tahsil etmiş, Arapça ve Farsçayı bu dillerde şiir söyleyecek kadar iyi öğrenmiş, âlim bir şairdir. Ama devrinde yazılan gerek tezkirelerde olsun gerekse diğer edebî ve biyografik eserlerde olsun, yeteri kadar kendisine yer bulamamıştır. Kanaatimizce bu büyük bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

İshâk Efendi'yi üslubu itibariyle değerlendirdiğimiz zaman, şâirin üslubunun akıcı olduğunu rahatça söyleyebiliriz. Mesnevînin kuru bir anlatımdan ziyade yerinde verilmiş örneklerle sürükleyici bir anlatımı vardır. Bolca söz sanatlarına ve tasvirlerle yer verilmiştir. Gereksiz ifadelerden kaçınılmaya çalışılmıştır. Bu da eserin önemini bir kat daha arttırmaktadır.

Neticede, *Nazmu'l-Ulûm* adlı mesnevî, on yedinci yüzyılda Osmanlı Devletinin duraklamaya girdiği bir dönemde yazılmış, medreselerde ders kitabı olarak okutulmuş, hemen hemen yazması olan her kütüphanede bulunmasına rağmen gözden kaçmasıyla lâyük olduğu vecihle üzerinde durulmadığı sonucuna varıyoruz.

KAYNAKÇA

- ÜÇER, Müjgan, "*Tokat ve Efsaneleri, İnanışları*", **Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986**, Ankara 1987. Ünver, İsmail, Neşâtî, Ankara 1986.
- Rasim DENİZ, "*İshâk Bin Hasan Tokadî*", **Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, 2-6 Temmuz 1986**, Ankara 1987, 603-612.
- ÖZFIRAT, Bayram, "*Tokat'ın 17. Yüzyıl Âlim Şairlerinden İshâk Bin Hasan Tokadî Ve Nazmu'l-Ulum Adlı Mesnevîsi*", **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1, Winter 2013**, s. 2065-2084.
- KÜLEKÇİ, Numan, **XI-XX. Yüzyıllar El Yazması Metinler ve Özetleriyle Mesnevî Edebiyatı Antolojisi**, C. I-II, Erzurum 1999.
- KURNAZ, Cemal, "*Dinî Edebiyat Türleri ve Dinî Edebiyatımızın Bugünü Hakkında Düşünceler*", **Kutlu Doğum Haftası 1-7 Ekim 1990(Bildiriler)**, Ankara 1992.
- KORKMAZ, Seyfullah, Tokatlı Şâir Rızâî İshâk B. Hasan'ın Bir Mersiyesi Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi sayı 12, 185-202, 2002.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

